

کتابخانه‌های آموزشگاهی و توسعه یادگیری

دکتر حمید قاضی زاده

(عضو هیأت علمی دانشگاه پیام نور)

علی بیرانوند

(عضو هیأت علمی دانشگاه پیام نور)

جزوه آموزشی

۱۳۹۴

پیشگفتار مؤلفان:

از آنجا که محتوای اصلی موضوع کتابخانه‌های آموزشگاهی و توسعه یادگیری، در قالب یک جزوه مختصر نمی‌گنجد، و از طرفی خلاء منبع آموزشی در این درس، برای مدرسان و دانشجویان رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی، بیش از پیش محسوس بود، بنابراین مؤلفان تصمیم گرفتند تا موضوع مزبور را در قالب یک کتاب آموزشی تألیف و تدوین نمایند. الحمدلله این مهم تقریباً محقق شده و کتاب کتابخانه‌های آموزشگاهی، پس از طی مراحل مشخص شده از سوی دفتر تدوین و تألیف محتوای آموزشی دانشگاه پیام نور، آماده چاپ می‌باشد.

لذا مؤلفان امیدوارند تا طی نیم سال‌های آموزشی آتی، کتاب کتابخانه‌های آموزشگاهی در قالب کتاب آموزشی در اختیار اساتید محترم و دانشجویان عزیز قرار گیرد.

و من ا... توفیق

دکتر حمید قاضی زاده

علی بیرانوند

فصل اول

کتابخانه‌های آموزشی: مفاهیم و تعاریف

۱-۱ مقدمه

آموزش و پرورش در هر جامعه را می‌توان یکی از زیربنایی‌ترین نهادهای آن جامعه به‌شمار آورد، زیرا این نهاد با رشد و تکامل نسل‌های آینده جامعه سروکار دارد. تجهیز کودکان امروز به اطلاعات و مهارت‌های لازم برای زندگی در جامعه فردا باعث می‌شود تا سایر نهادهای یک جامعه در ارائه نقش خود موفق‌تر باشند. چالش‌های پیش روی جوامع امروزی افزونگی اطلاعات و پیشرفت‌های صورت گرفته در فناوری اطلاعات است که از یک سو اطلاعات مورد نیاز را در اختیار قرار می‌دهد و از سوی دیگر به‌خاطر تنوع در شیوه‌های دسترسی به منابع ممکن است موجب سردرگمی کاربران شود. از این‌رو نظام آموزش و پرورش هر جامعه سنگ زیربنایی توسعه و پیشرفت‌های آتی را می‌نهد. یکی از ابزارهای مؤثر در آموزش و پرورش پیشرفته، کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی هستند که در کنار نظام آموزشی موجود، اطلاعات مورد نیاز را در اختیار دانش‌آموزان قرار می‌دهند.

کراور^۱ (۱۹۹۵) معتقد است کتابخانه‌های آموزشی نقش مهمی در فراهم آوردن اطلاعات دانش‌آموزان و آموزش نحوه دسترسی به اطلاعات و استفاده از آن دارند. کتابخانه‌های آموزشی در آموزش نقش حیاتی دارند و می‌توانند به حمایت کامل از برنامه‌های آموزشی بپردازند. پویایی نظام آموزشی هر کشور در گرو بهره‌گیری از کتابخانه‌های آموزشی در نقش یک ابزار آموزشی است (اسلامی و بابایی، ۱۳۸۸: ۱۱۸). به عبارت دیگر کتابخانه آموزشی مکانی است که دانش‌آموزان می‌توانند اطلاعات مورد نیاز خود را در راستای اهداف نظام آموزشی موجود به‌دست آورند. کتابخانه آموزشی محیطی است که به دانش‌آموزان می‌آموزد تا چگونه پاسخ مناسبی برای پرسش‌های خود بیابند و چگونه در برخورد با حجم انبوه اطلاعات بتوانند اطلاعات درست را از نادرست تشخیص دهند. احمدی فصیح (۱۳۸۵) معتقد است کتابخانه آموزشی محلی است که ابزارها و روش‌های اندیشیدن را در اختیار دانش‌آموزان قرار می‌دهد تا خود در مقام کشف و جستجوی اطلاعات مورد نیازشان برآیند، و در حقیقت کتابخانه آموزشی مرکزی هدایت اندیشه، ذوق، استعداد، و توانایی‌های دانش‌آموزان است. بنابراین از مهم‌ترین وظایف آموزش و پرورش آماده ساختن دانش‌آموز برای خودآموزی و حرکت به‌سوی نوعی یادگیری در نظام مبتنی بر خودانگیخته و نهایتاً خودسازی است. در نظام آموزشی مبتنی بر خودآموزی، دانش‌آموز در نیمی از فعالیت‌های آموزشی سهم است. نظام‌های مبتنی بر دانش‌آموز محوری، معلم نقش یک هدایتگر را برعهده دارد و این پندار را که همه‌چیز را باید آموزش دهد در هم می‌شکند و این دیدگاه را در دانش‌آموزان ایجاد می‌کند که جستجو در منابع اطلاعاتی و حضور در کتابخانه مدرسه می‌تواند راهگشای فراگیری

---

^۱ Craver

مطالب درسی باشد. این نوع از آموزش، آموزش خلاق نام دارد و در کنار آموزش متمرکز، دانش‌آموز را به استفاده هرچه بیشتر از منابع اطلاعاتی و تکیه بر خودآموزی به جای معلم‌آموزی سوق می‌دهد. این‌که روحیه تحقیق‌گری و خلاقیت دانش‌آموزان را پرورش دهیم در تضاد با نقش معلم در کلاس درس نیست و سعی در کم‌رنگ نمودن نقش معلم نیست. بلکه معلم را به‌عنوان یک راهنما و کسی که تمامی منابع اطلاعاتی مرتبط با دروس مورد نظر را می‌شناسد به دانش‌آموز معرفی می‌نماید. در واقع به‌جای کلاس معلم-محور به سمت کلاس دانش‌آموز-محور گرایش می‌یابند. در نظام‌های نوین آموزشی به جای متکلم‌الوحده بودن معلم، سعی می‌شود تا روحیه پژوهش‌گری دانش‌آموز تقویت شود و برای رسیدن به این مهم مراکز اطلاعاتی و کتابخانه‌هایی متناسب با نیازهای اطلاعاتی آنها در مدارس در نظر گرفته شود. تحقق عملی آنچه مورد اشاره قرار گرفت زمانی میسر است که اندیشه‌ی معلم از مجرای متون بگذرد و به دانش‌آموز منتقل گردد؛ و دانش‌آموز نیز برای ارتباط با معلم ناگزیر باشد همین مسیر را به سمت معلم طی کند. این‌گونه تصویر ارتباطی میان معلم و شاگرد و بالعکس، به کتابخانه آموزشی‌گاهی به‌عنوان میانجی، نقشی تعیین‌کننده می‌بخشد. به گونه‌ای که می‌توان گفت "گذرگاه ارتباط معلم و شاگرد کتابخانه است". این بدان معنی است که متون درسی تعیین‌کننده نیستند و در باب هر سخن و بحثی منابع متعددی برای استناد می‌توان یافت (نشاط و حری، ۱۳۸۵، ص ۸).

اساساً، رسالت آموزش و پرورش ارتقا فکر و روح دانش‌آموزان است و چون این نهاد باید دانش‌آموزان را برای تفکر انتقادی آماده سازد، نقش کتابخانه مدرسه در این راستا، با هدف آموزش سواد اطلاعاتی مهم‌ترین نقش است. کتابخانه‌های آموزشی دیگر فقط محلی برای نگهداری کتاب‌ها نیستند و تبدیل به مراکز چندرسانه‌ای مدرسه شده‌اند که

دانش‌آموزان را قادر می‌سازند با اطلاعاتی متنوع و وسیع به گونه‌ای معنی‌دار سروکار داشته باشند. این مراکز با کارمندانی آموزش دیده که آنها هم به نام متخصصان چندرسانه‌ای کتابخانه مدرسه شناخته می‌شوند، استفاده از منابع اطلاعاتی را نه تنها در مرکز چندرسانه‌ای مدرسه حمایت می‌کنند، بلکه به ادغام این منابع در کلاس‌های درس و از طریق برنامه درسی نیز کمک می‌کنند (سعادت، ۱۳۸۷، ص ۱).

از کتابخانه آموزشی تعاریف متعددی بیان شده که از تمامی این تعاریف می‌توان این مفهوم را برداشت نمود که کتابخانه آموزشی محلی است که برای پشتیبانی از برنامه‌های آموزشی مدرسه و ارائه خدمات مربوط از طریق فراهم نمودن مواد، امکانات، و خدمات فردی و گروهی پدید آمده باشد. نشاط و حری (۱۳۸۵) این نوع کتابخانه را "مرکز مواد کتابخانه‌ای مدرسه" و "مرکز رسانه‌های کتابخانه‌ای" نیز نامیده‌اند. احمدی فصیح (۱۳۸۵) از کتابخانه‌های آموزشی به عنوان مرکز منابع آموزشی، "مرکز مواد آموزشی" و "مرکز یادگیری" نام برده است (احمدی فصیح، ۱۳۸۵: ۱۰). کتابخانه آموزشی واحدی خدماتی در مدارس ابتدایی و متوسطه است که به منظور حمایت از برنامه‌های آموزشی ایجاد می‌شود و باید بتواند از راه تأمین مواد، تسهیلات، و خدمات پاسخگوی نیازهای آموزشی، اطلاعاتی، تحقیقاتی، فردی، و اوقات فراغت دانش‌آموزان و معلمان باشد. این کتابخانه‌ها را با نام‌هایی نظیر "مرکز منابع کتابخانه مدرسه"^۱، "مرکز رسانه‌ها"^۲، "مرکز مواد آموزشی"، یا آزمایشگاه یادگیری" نیز می‌خوانند.

هدف اصلی کتابخانه‌ی آموزشی پیشبرد اهداف مدرسه است. کتابخانه مدرسه برای رسیدن به این مهم، یعنی پیشبرد اهداف مدرسه، دو رسالت عمده را دنبال می‌کند؛ که یکی

---

^۱. School Library Resources Centre
^۲. Media Centre

ارتقاء برنامه‌های رسمی آموزشی و دیگری رشد فردی و اجتماعی دانش‌آموزان است (نشاط و حری، ۱۳۸۵: ۶). کتابخانه‌های آموزشی اطلاعات و افکاری را در دسترس قرار می‌دهند که برای انجام فعالیت‌های موفقیت‌آمیز در جامعه‌ی امروزی که به‌طور روزافزون بر اطلاعات و دانش مبتنی است، ضروری می‌باشد. کتابخانه‌های آموزشی دانش‌آموزان را با مهارت‌های یادگیری مادام‌العمر مجهز می‌سازند و با پرورش قوه‌ی تخیل، آنان را برای ادامه‌ی زندگی به‌عنوان شهروندانی مسئول توانمند می‌کنند.

از جمله مهم‌ترین معیارهای لازم برای ایجاد کتابخانه‌ی آموزشی تأمین نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان شاغل به تحصیل در آن مدرسه می‌باشد. بر اساس رسالت آموزشگاه‌ها، منابع آنها را می‌توان به سه دسته تقسیم کرد:

- منابع مرتبط با دروس
  - منابع مرتبط با مطالعه‌ی آزاد
  - منابع مرجع
- در گروه منابعی که برنامه‌های درسی را حمایت می‌کنند انواع منابع علمی، آموزشی و کمک درسی می‌گنجد، مانند تاریخ، جغرافیا، علوم، ریاضی، تاریخ طبیعی، و فناوری. در گروه دوم، انواع کتاب‌های داستان، کاردستی، بازی، سرگرمی، ورزش، و بهداشت قرار دارد. حفظ تعادل در گروه دوم منابع در مجموعه‌سازی به مقطع تحصیلی و رشته‌های موجود در دبیرستان بستگی دارد. در دبستان‌ها کتاب‌های داستان بیشتر مورد نیاز است و حدود یک چهارم و حتی نصف مجموعه را به خود اختصاص می‌دهند.
- در کتابخانه‌های دبستانی و به‌خصوص پیش دبستانی، کتاب‌ها اغلب مصور و رنگی هستند و بیشتر بر گسترش دامنه لغات و تقویت زبان تکیه دارند. مطالب دیگر مانند اسباب‌بازی،

پازل‌ها، و نظیر این‌ها می‌توانند در مجموعه قرار بگیرند. کتابخانه‌های دبیرستان علاوه بر پاسخگویی به نیازهای آموزشی باید بتوانند نیازهای ناشی از تغییرات شخصیتی، روانی، و اجتماعی ناشی از بلوغ را نیز پاسخ‌گو باشند (دایره‌المعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۱۳۸۵: ۱۴۴۳).

تدوین خط مشی مکتوب برای انتخاب و مجموعه سازی بسیار مهم است. تعیین بودجه، شیوه هزینه کردن آن، تعیین افرادی که صلاحیت انتخاب مواد را دارند، موادی که باید تهیه شود، تعادل مجموعه، معیارهای ارزیابی مواد کتابخانه، مواردی هستند که در خط مشی مکتوب کتابخانه می‌گنجد. بنابراین وجود یک خط مشی مکتوب و مدون می‌تواند بسیاری از مشکلات پیش‌روی کتابخانه‌های آموزشی را در مرتفع نمودن نیازهای اطلاعاتی جامعه استفاده‌کننده‌اش برطرف سازد.

پیشینه کتابخانه‌های مدارس در کشورهای غربی به اواسط قرن نوزدهم برمی‌گردد. گسترش کتابخانه‌های آموزشی از نیمه دوم قرن بیستم آغاز گردیده است. تقریباً در همه کشورها، کتابخانه‌های آموزشی نخست در دوره‌های متوسطه شکل گرفته و سپس در مقاطع پایین‌تر راه یافته است. مهم‌ترین عامل در نیل به کامیابی در این دوره مربوط به تحولات آموزشی بوده که خود ناشی از فشار برای برقراری دموکراسی بیشتر، آموزش مبتنی بر ارزش‌های فرهنگی، و رشد سریع دانش بوده است.

در ایران نیز پیشینه پیدایش کتابخانه‌های مدارس به زمان‌های بسیار دور بازمی‌گردد. کتابخانه‌ی «صابونی» در نیشابور، کتابخانه‌ی «مدرسه سعدیه» در نیشابور، کتابخانه‌ی مدرسه «خاتونیه مرو» در دوران گذشته و همچنین کتابخانه‌های دیگری در عصر قاجار همانند کتابخانه‌ی «مدرسه صدر تهران»، کتابخانه‌ی مدرسه «ایلچی اصفهان» و کتابخانه‌ی «مدرسه

مروی» همگی نشانه‌هایی از توجه به وجود کتابخانه‌های آموزشی در دوران گذشته می‌باشند. کتابخانه‌های آموزشی بعد از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی و با تشکیل معاونت پرورشی در وزارت آموزش و پرورش و با هدف توسعه و استانداردسازی کتابخانه‌های آموزشی شروع به فعالیت نمودند و اداره‌ی آنها به مربیان پرورشی سپرده شد. قانون مصوب ۱۳۵۷، وجود کتابخانه‌های آموزشی در مدارس را ضروری اعلام کرد و راه‌های تأمین هزینه، مکان و کتابدار در آن پیش‌بینی شد. از سال ۱۳۶۷ یک هفته به نام «هفته تجهیز کتابخانه‌های آموزشی» در نظر گرفته شد. در سال ۱۳۷۱ دستورالعملی صادر شد تا در مدارس جدیدالتأسیس محلی برای کتابخانه در نظر گرفته شود. در سال ۱۳۷۴ «شورای ترویج کتاب‌خوانی و ایجاد کتابخانه در واحدهای آموزشی» تشکیل شد. این شورا تصمیم گرفت بودجه‌ای برای خرید کتاب به صورت متمرکز برای کلیه مدارس کشور تخصیص دهد. همچنین این شورا برای مجموعه‌سازی کتابخانه‌های آموزشی دستورالعمل‌ها و پیشنهادهای صادر کرد (جمشیدی، ۱۳۸۶).

۱-۲ انواع کتابخانه‌های آموزشی

انواع کتابخانه‌های آموزشی را از لحاظ نوع مخاطبان و برنامه تحصیلی می‌توان به دو گروه تقسیم نمود: دسته اول کتابخانه‌های پیش‌دبستانی و دبستانی هستند که به جز مجموعه اصلی، در هر کلاس نیز مجموعه کوچک فرعی دایر می‌باشد. دسته دوم کتابخانه‌های مدارس دوره راهنمایی تحصیلی و دبیرستان‌ها هستند. در این نوع مدارس، عموماً مجموعه در یک کتابخانه‌ی مرکزی متمرکز است و به خاطر تنوع مواد، سازماندهی در آنها بهتر صورت می‌گیرد (دایره‌المعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۱۳۸۵: ۱۴۴۳).

۱-۲-۱ کتابخانه‌های پیش دبستانی: این کتابخانه‌ها با هدف علاقه‌مند کردن کودکان خردسال و آماده کردن ذهن آنها برای استفاده از کتاب‌های دوره ابتدایی تشکیل می‌شوند. جامعه استفاده‌کننده از این کتابخانه‌ها، کودکان سه تا شش ساله و مربیان و کارکنان مراکز پیش‌دبستانی هستند. (شکل ۱-۱) منابع مورد استفاده در این کتابخانه‌ها معمولاً شامل فیلم‌های کارتون، موسیقی‌های شاد کودکان و کتاب‌های تصویری است. ویژگی بارز در منابع کتابخانه‌های پیش‌دبستانی، استفاده از تصاویر زیاد و رنگی است. اغلب از تصاویر حیوانات و طبیعت برای آشنا کردن کودکان با محیط اطراف استفاده می‌شود. با توجه به شخصیت تأثیرپذیر کودکان در این سن، شخصیت‌های زشت و زیبا، کارهای بد و خوب اثر فوری و عمیقی بر شخصیت کودکان می‌گذارند. این مرحله از شکل‌گیری شخصیت کودک مرحله پیش‌عملکردی^۱ است. در این دوره تقلید در واقع شکل مقدماتی تجسم است. این تجسم با عمل همراه است که بعداً به تجسم در اندیشه تبدیل می‌شود (حجازی، ۱۳۸۴: ۶۹). تصویرهای ذهنی شکل گرفته در این دوره، تقلید درونی می‌شوند. بازی نمادی در این دوره شکل می‌گیرد. بازی نمادی یعنی نشان دادن چیزی با چیز دیگر. برای مثال کودک به جای آب‌نبات در بازی خود از سنگ‌ریزه استفاده می‌کند. بازی نمادی در سن ۵-۶ سالگی به اوج خود می‌رسد که در زندگی کودک نقش مهمی ایفا می‌کند (حجازی، ۱۳۸۴: ۷۵)، کودک در این دوره همواره در حال تطابق رفتار خود با دنیای بزرگسالان و به‌خصوص والدین و افراد درون خانواده خود می‌باشد. تفکر کودکان در این دوره از زندگی بیشترین تفاوت را با تفکر بزرگترها دارد. پیشرفت سریع کودک در یادگیری زبان در این دوره رخ می‌دهد. به‌همین دلیل استفاده از متل‌ها، و کلام آهنگین برای انتقال مفاهیم بسیار مؤثر

---

^۱. Pre operational

خواهد بود. همان‌طور که از سخن گفتن اشیاء و حیوانات در عالم تخیل لذت می‌برد، سعی می‌کند خود را نیز به‌جای هر کدام از شخصیت‌های مورد علاقه‌اش گذاشته و مقلد او باشد. این خصوصیات روحی روانی با هدایت والدین و مربی کودکستان می‌تواند شکل مناسب یادگیری را به‌خود بگیرد و در پیشرفت یادگیری او برای درک بهتر مفاهیم موجود در دوره دبستان مؤثر باشد. محیط کتابخانه‌های پیش‌دبستانی باید راحت و دارای وسایل بازی باشد تا کودکان در هنگام خستگی و خواب‌آلودگی بتوانند استراحت کنند. تجهیزات به‌کار گرفته شده در این کتابخانه‌ها تا حد امکان از جنس پلاستیک فشرده و با اشکال حیوانات به‌صورت فانتزی تهیه می‌شوند تا ضمن ایجاد جذابیت لازم برای علاقه‌مند کردن کودکان به حضور در این مکان، ملال‌آور و خسته‌کننده نباشد.

شکل ۱-۱. کتابخانه کودکان، سازمان اسناد و

کتابخانه ملی ایران

از آن‌جایی که ادبیات و کتاب‌خوانی، اثری

ژرف بر رشد و پرورش جنبه‌های مختلف زبانی، شناختی، شخصیتی و اجتماعی کودک دارد. فهرستی از ویژگی‌های شخصیتی کودکان پیش‌دبستانی به‌همراه منابع پیشنهادی وب‌سایت مرکز اسناد و کتابخانه ملی ایران در جدول شماره یک پیوست آمده است. توجه

به این خصوصیات روحی و روانی کودکان و نیز منابع معرفی شده می‌تواند الگوی مناسبی برای مربیان و کتابداران مراکز پیش‌دبستانی جهت تهیه منابع باشد.

۲-۲-۱ کتابخانه‌های مدارس ابتدایی: کتابخانه‌های دبستانی با توجه به روحیه پرسش‌گری کودکان در این سن، از مهم‌ترین انواع کتابخانه‌ها به‌شمار می‌آیند. جامعه استفاده‌کننده از این کتابخانه‌ها دانش‌آموزان ۷-۱۱ ساله، کارکنان و معلمان مدرسه می‌باشند. از آنجایی‌که منابع این کتابخانه‌ها به‌منظور سرگرمی و افزایش علاقه کودکان به مطالعه فراهم می‌آیند غالباً شامل کتاب‌های داستان و کتاب‌های علمی متناسب با سطح درک و فهم دانش‌آموزان این مقطع سنی می‌باشند. روحیه تقلیدپذیری و تا اندازه‌ای خیالباف بودن کودکان در این سن، لازمه گردآوری کتاب‌های داستانی و پندآموز است. روان‌شناسان این مرحله از شکل‌گیری شخصیت کودک را مرحله عملکرد عینی^۱ می‌نامند. این مرحله از رشد شخصیتی از ۷-۸ سالگی آغاز و تا ۱۱-۱۲ سالگی یعنی همان پایان دوره دبستان ادامه دارد. ویژگی اصلی دوره عملکرد عینی، قدرت کودک در پذیرش الگو یا مفهومی خاص و حفظ و نگهداری آن می‌باشد. قدرت تجسم و طبقه‌بندی اشیاء به کودک این امکان را می‌دهد تا ارتباط بیشتری با محیط اطراف خود برقرار نماید. یک کودک در این مرحله می‌تواند اشیاء را برحسب صفات آنها مانند رنگ، شکل یا اندازه طبقه‌بندی کند. همین قدرت تجسم و خیال‌پردازی است که کودک را قادر می‌سازد تا خود را با قهرمان داستان‌هایش همراه نماید و در خیال خود به دنیاهای خارج از محیط زندگی معمولی سفر کند. قدرت خواندن در این دوره شکل می‌گیرد و کودک را قادر می‌سازد تا از خواندن مستقل لذت ببرد. تفاوت سلیقه دختر و پسر در این دوره شکل می‌گیرد، بنابراین یک کتابخانه دبستانی بسته به نوع

---

^۱. Concrete Operations

جنسیت دانش‌آموزان باید به گردآوری منابع و مطالب مورد نیاز ایشان پردازند. توانایی خواندن مستقل و همچنین قدرت درک مفاهیم ساده، باعث می‌شود تا کودکان در این دوره مطالعه مستقل را آغاز کنند. ارزش‌های اخلاقی، رفتار و سلیقه‌های گروه همسالان در آن‌ها به شدت تأثیر می‌گذارد. بنابراین تهیه و در اختیارگذاری منابع مناسب می‌تواند باعث رشد و شکوفایی علایق آن‌ها شود.

۱-۲-۳ کتابخانه‌های دوره اول دبیرستان: با توجه به تغییر نظام آموزش و پرورش و تقسیم بندی دوران دوازده ساله تحصیلی به دو دوره شش ساله که شش سال اول مربوط به دوران ابتدایی و سه سال مربوطه به دوره اول دبیرستان و سه سال بعدی نیز مربوط به دوره دوم دبیرستان می‌باشد، اهداف اصلی این دسته از کتابخانه‌های آموزشی کمک به تقویت دروس و بالابردن اطلاعات عمومی دانش‌آموزان است. رویارویی با واقعیات و گذر از دوران کودکی است. جامعه استفاده‌کننده این کتابخانه‌ها را دانش‌آموزان دوره اول دبیرستان، معلمان و کارکنان اداری را شامل می‌شود. منابع یک کتابخانه در مقطع راهنمایی تحت تأثیر برنامه آموزشی مدرسه و نیز جنسیت دانش‌آموزان قرار می‌گیرد. همان‌طور که قبلاً مورد اشاره قرار گرفت. هدف یک کتابخانه آموزشی نیل به اهداف آموزشگاه و توجه به منابع کمک آموزشی می‌باشد. این مهم در تمامی سطوح آموزشی باید رعایت شود. اما آنچه منابع غیردرسی را تحت‌تأثیر خود قرار می‌دهد، تغذیه روحی دانش‌آموزان دختر و پسر با کمک منابع کتابخانه‌ای است. رسیدن به سن بلوغ در دوره راهنمایی به‌خصوص در دختران باعث می‌شود تا نوعی نیاز به دانش عمومی در این زمینه را در خود احساس کنند. چنانچه این نیازها از طریق منابع علمی مناسب با شرایط سنی آن‌ها در اختیار قرار نگیرد، سوالات و ابهامات بسیاری را در ذهن کودکان ایجاد می‌کند. کودکان در این دوره از زندگی

به علت رشد درک زمان و مکان توجه بیشتری به موضوعات تاریخی و علمی دارند. این تفاوت‌های روحی و روانی دختران به مطالعه رمان‌ها، افسانه‌ها منابعی از این دست سوق می‌دهد. پسران علاقه‌مند به مطالعه کتاب‌های علمی هستند و روحیه ماجراجویانه بیشتر نسبت به همسالان دختر خود دارند. حجازی در کتاب "ادبیات کودک و نوجوان"، از این دوره با عنوان مرحله عملکردهای صوری (قیاسی)^۱ نام می‌برد. این دوره از سن ۱۱ الی ۱۲ سالگی تا ۱۴ الی ۱۵ سالگی ادامه دارد. تفکر منطقی، نظام‌دار و تا حدی انعطاف‌پذیر کودکان و نوجوانان در این دوره باعث می‌شود تا به دنبال پاسخی منطقی و قابل قبول باشند (حجازی، ۱۳۸۴: ۷۸). به همین دلیل کتابخانه مدرسه به عنوان یکی از اولویت‌های مهم در گردآوری منابع، باید جنسیت دانش‌آموزان بهره‌مند از کتابخانه را مدنظر قرار دهد تا بتواند بهترین پاسخ لازم را برای نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان داشته باشد. این درک از واقعیات و محیط زندگی زیرساخت تفکر در دوره جوانی و بزرگسالی را شامل می‌شود. بنابراین در کنار منابع کمک آموزشی که به منظور پیشرفت درسی دانش‌آموزان گردآوری می‌شود، نباید از منابع غیردرسی غافل شد. در کتابخانه مدارس راهنمایی علاوه بر منابع، موجود در کتابخانه‌های دوره دبستان، با توجه به شناخت اولیه‌ای که دانش‌آموزان از منابع مرجع و نشریات ادواری به دست آورده‌اند، می‌توان از واژه‌نامه‌ها، دایره‌المعارف‌ها، زندگی‌نامه‌ها، نشریات ادواری (روزنامه و مجلات)، اطلس‌ها و غیره نام برد.

کتابخانه‌های دبیرستانی:

منابع موجود در کتابخانه‌های دبیرستانی از نظر موضوعی بسیار گسترده‌تر و متنوع‌تر از سایر کتابخانه‌های آموزشی است. جامعه استفاده‌کننده کتابخانه‌های دبیرستانی،

---

^۱. Formal Operations

دانش‌آموزان، معلمان و کارکنان اداری آن دبیرستان می‌باشند. دانش‌آموزان دوره دبیرستان به‌علت شرایط سنی، جسمی، و روحی، ویژگی‌های افراد بزرگسال را دارا می‌باشند. به‌همین دلیل نوع موضوعات، و مواد آموزشی در این کتابخانه‌ها مورد کاربرد دارد. اما نباید فراموش کرد که اهداف کتابخانه‌های دبیرستانی مانند سایر کتابخانه‌های آموزشگاهی، باید در راستای فعالیت‌های آموزشی سازمان مادر (مدرسه) باشد. بنابراین اولویت اصلی در گردآوری منابع در این کتابخانه، منابع آموزشی و کمک آموزشی می‌باشد (مجیدی، ۱۳۸۲: ۳۰).

کتابخانه‌های مجتمع‌های آموزشگاهی:

برخی آموزشگاه‌ها بنا به دلایلی از قبیل کم بودن تعداد دانش‌آموز، صرفه‌جویی در فضا و مکان اقدام به تشکیل دو یا چند مقطع تحصیلی به‌صورت همزمان و با مدیریت واحد در یک مکان می‌نمایند. به‌عنوان مثال کودکستان و دبستان، یا دبیرستان‌های دوره‌های اول و دوم در یک‌جا و با مدیریت مشترک اداره می‌شوند. این نوع از آموزشگاه‌ها یک کتابخانه مشترک برای تمامی دوره‌های موجود و در حال برگزاری خواهند داشت. این دسته از کتابخانه‌ها تمامی ویژگی‌های سایر کتابخانه‌های آموزشگاهی را به‌صورت یک‌جا دارند، و به تمامی دانش‌آموزان خدمات اطلاعاتی ارائه می‌کنند. منابع موجود در این کتابخانه‌ها باید از پایین‌ترین سطح موجود تا بالاترین سطح تحصیلی را پوشش دهند (مجیدی، ۱۳۸۲: ۳۰).

اهمیت و ضرورت وجود کتابخانه‌های آموزشگاهی در مدارس

کتابخانه‌های آموزشگاهی به‌عنوان اولین و شاید تنها مکان مناسب برای بسیاری از کودکان به‌شمار می‌آیند که می‌توانند به مطالعه بپردازند و کتاب دل‌خواه خود را به امانت بگیرند. بدون شک در نظام آموزشی امروزی نیازی به توجیه اهمیت وجود کتابخانه آموزشگاهی

وجود ندارد، زیرا همگان به این مهم اذعان کامل دارند که کتابخانه آموزشگاهی به عنوان یکی از ارکان نظام آموزش و پرورش نقش اساسی در رشد و شکوفایی استعداد دانش‌آموزان دارد. اما وجود مشکلاتی از قبیل: کمبود بودجه، نیروی انسانی، و فضای کافی برای ایجاد کتابخانه و همچنین عدم رسیدگی از سوی مسئولین برای رفع موانع موجود باعث می‌شود تا همواره آمارهای به‌دست آمده نشان‌دهنده ضعف کتابخانه‌های آموزشگاهی در برطرف نمودن نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان باشند (مجیدی، ۱۳۸۲: ۱۹).

آموزش و پرورش، کسب دانش، مهارت‌ها و رفتارهای مورد نیاز برای ورود افراد به جامعه را برعهده دارد. با این هدف که در شرایط مختلف بهتر بیندیشد، بهتر زندگی کند، و رفتار و کردار مناسب و مفید برای خود و جامعه داشته باشد. رشد اقتصادی و فرهنگی در هر جامعه منوط به داشتن مطالعه کافی و رشد فرهنگ کتاب‌خوانی در آن جامعه است. همچنان‌که ابرامی (۱۳۵۷) اشاره می‌کند که شاخص فرهنگی هر جامعه با میزان مطالعه آن جامعه سنجیده می‌شود و میزان توسعه یافتگی هر جامعه را با سرانه مطالعه افراد آن جامعه قیاس می‌کنند (ابرامی، ۱۳۵۷: ۳۱). بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که رشد و گسترش کتابخانه‌ها در هر جامعه با رشد و پیشرفت دانش و اندیشه در آن جامعه رابطه مستقیم دارد. هدف اصلی آموزش و پرورش ترغیب دانش‌آموزان به مطالعه و ایجاد عادت به مطالعه در کودکان و نوجوانان و در نهایت، رشد و تعالی آن‌هاست (احمدی فصیح، ۱۳۸۵: ۳۳). یکی از مهم‌ترین و بهترین بسترهای در دست‌یابی به اهداف آموزش و پرورش در هر جامعه، تأسیس کتابخانه در مدارس است. مجیدی (۱۳۸۲) در کتاب خود با عنوان "راهنمای ایجاد و گسترش کتابخانه‌های آموزشگاهی"، نیاز به کتابخانه‌های آموزشگاهی را ابزار لازم برای رسیدن به تمامی اهداف آموزش و پرورش می‌داند و کتابخانه آموزشگاهی خوب را

اصلی‌ترین وسیله برای کسب موفقیت در رسیدن به هدف‌های پیش روی آموزش و پرورش می‌داند (مجیدی، ۱۳۸۲: ۱۹). از دیدگاه نویسندگان مختلف، کتابخانه‌های آموزشگاهی نخستین منزلگاه و یکی از اولین مکان‌هایی است که دانش‌آموز برای مطالعه مستقل و انفرادی با آن آشنا می‌شود. احمدی فصیح (۱۳۸۵) در کتاب خود با عنوان "ایجاد و گسترش کتابخانه‌های آموزشگاهی و نقش کتابخانه مدرسه در ایجاد عادت به مطالعه در دانش‌آموزان"، ضمن بیان اهمیت و جایگاه کتابخانه‌های آموزشگاهی در نظام آموزش و پرورش، به دلایل عدم رشد و بالندگی کتابخانه‌های آموزشگاهی در ایران پرداخته و عوامل زیر را برای عدم وجود کتابخانه‌های آموزشگاهی موفق در کشور برمی‌شمارد:

- عدم آگاهی مسئولان و دانش‌آموزان مدارس از اهمیت و تأثیر کتاب و کتاب‌خوانی.
- اغلب دانش‌آموزان در محیط منزل به مطالعه می‌پردازند.
- برخی مدیران مدارس تخصص لازم برای مدیریت یک محیط فرهنگی و آموزشی را ندارند.
- روش‌های آموزشی مبتنی بر کتاب‌های درسی فرصت مطالعه منابع جانبی را از دانش‌آموزان می‌گیرد.
- نبود روحیه پژوهشگری در ساختار آموزشی کشور و پرداختن به تئوری‌ها و تکیه بر پاره‌ای محفوظات (احمدی فصیح، ۱۳۸۵: ۴۴).
- وی راه‌حل نهایی و کارآمد برای رهایی نظام آموزشی کشور از تئوری‌زدگی و نظام آموزش سنتی و مبتنی بر معلم‌محوری را، تأسیس کتابخانه‌های آموزشگاهی در مدارس به‌عنوان مرکز اصلی فعالیت‌های فوق‌برنامه دانش‌آموزان می‌داند. در واقع حلقه مفقوده در نظام آموزشی کشور، نبود کتابخانه‌های آموزشگاهی پویا و کارآمد است.

رسالت کتابخانه‌های آموزشی

کتابخانه‌ی آموزشی به‌عنوان قلب تپنده‌ی مدرسه، اطلاعات مورد نیاز دانش‌آموزان را در اختیار قرار می‌دهد. کتابخانه آموزشی خدمات آموزشی، کتاب‌ها و منابعی را تهیه می‌کند که تمام اعضای جامعه‌ی آموزشگاه را قادر می‌سازد تا به متفکرانی سخن‌سنج و استفاده‌کنندگانی مؤثر از اطلاعات در تمامی اشکال و رسانه‌ها تبدیل شوند و مطابق با اصول بیانیه‌ی کتابخانه‌های عمومی یونسکو با شبکه‌های وسیع‌تر کتابداری و اطلاع‌رسانی ارتباط برقرار سازند.

کارکنان کتابخانه استفاده از کتاب‌ها و دیگر منابع اطلاعاتی را حمایت می‌کنند و دامنه آن‌ها از منابع داستانی تا مستند و از چاپی تا الکترونیکی، اعم از دور یا نزدیک، گسترده می‌باشد. این منابع باید مکمل کتاب‌های درسی و مواد و روش‌های آموزشی باشند و آن‌ها را پربارتر کنند. مشخص شده است که هر وقت کتابداران و معلمان با یکدیگر همکاری می‌کنند، دانش‌آموزان به سطوح بالای سواد، خواندن، یادگیری، حل مسئله، تفکر انتقادی و مهارت‌های اطلاعاتی و دانش فنی ارتباطات دست می‌یابند. خدمات کتابخانه آموزشی باید به‌طور برابر در اختیار همه اعضای جامعه آموزشگاه و بدون توجه به سن، نژاد، جنس، مذهب، زبان، و منزلت حرفه‌ای و اجتماعی قرار گیرد. مواد و خدمات ویژه باید برای آن‌هایی که نمی‌توانند از مواد و خدمات اصلی کتابداری استفاده کنند فراهم آید. دستیابی به خدمات و مجموعه‌ها باید مبتنی بر اعلامیه جهانی آزادی و حقوق بشر سازمان ملل متحد باشد و در معرض هیچ‌گونه سانسور عقیدتی، سیاسی، مذهبی، یا فشارهای اقتصادی قرار نگیرد (بیانیه‌ی کتابخانه‌های آموزشی^۱، ۲۰۰۰، نقل از مختاری معمار، ۱۳۸۰).

---

^۱. The School Library Manifesto

اهداف مورد انتظار برای کتابخانه آموزشی

کتابخانه‌های آموزشی با هدف کمک به سازمان مادر (مدرسه) در جهت نیل به اهداف آموزشی و پرورشی، اهداف گسترده‌ای را دنبال می‌کنند. مأموریت اصلی کتابخانه‌ی آموزشی پیشبرد اهداف آموزشی و پرورشی مدرسه است، بنابراین حمایت از برنامه‌ی رسمی تحصیلی و رشد فردی و اجتماعی دانش‌آموزان برای کتابخانه‌ی آموزشی اهمیت دارد. کتابخانه‌ی آموزشی مواد یادگیری را در اشکال مختلف فراهم و دانش‌آموزان را به استفاده از آن‌ها تشویق می‌کند. نگهداری مواد، گسترش مهارت‌های اطلاعاتی، و تشویق به خواندن به قصد لذت بردن از دیگر وظایف کتابخانه‌های آموزشی است. آموزش استفاده‌کنندگان و توسعه مهارت‌های اطلاعاتی در آن‌ها از عرصه‌های نوین مورد علاقه‌ی کتابخانه‌های آموزشی است. بیانیه کتابخانه‌های آموزشی، بیانیه ایفلا (۲۰۰۰)، اهداف کتابخانه‌ی آموزشی را این گونه بیان می‌کند:

کتابخانه‌ی آموزشی بخشی جدایی‌ناپذیر فرایند آموزش است. موارد زیر برای توسعه سواد، سواد اطلاعاتی، آموزش، یادگیری، و فرهنگ ضروری هستند و به‌عنوان خدمات اصلی کتابخانه‌های آموزشی به‌شمار می‌روند:

- پشتیبانی و ارتقای اهداف آموزشی مطابق با آنچه که در رسالت و برنامه‌های درسی آموزشگاه تعریف شده است.

- ایجاد عادت و لذت خواندن و یادگیری در کودکان و استفاده از کتابخانه‌ها در طول زندگی‌شان.

- پشتیبانی همه دانش‌آموزان در یادگیری مهارت‌هایی برای ارزشیابی و استفاده از اطلاعات، بدون توجه به شکل، قالب یا وسیله، شامل حساسیت نسبت به شیوه‌های ارتباطات درون جامعه.
- تأمین دستیابی به منابع و موقعیت‌های مناسب محلی، منطقه‌ای، ملی و جهانی که فراگیرندگان را با افکار، تجربیات و عقاید متنوع مواجه سازد.
- سازماندهی فعالیت‌هایی که آگاهی و حساسیت فرهنگی و اجتماعی را تشویق می‌کند.
- همکاری با دانش‌آموزان، معلمان، مدیران و والدین برای نیل به رسالت آموزشگاه.
- اشاعه‌ی این مفهوم که آزادی فکر و دستیابی به اطلاعات برای شهروندان مسئول و تأثیرگذار و مشارکت در دموکراسی ضروری است.
- ترویج خواندن و خدمات و منابع کتابخانه‌های آموزشگاهی به تمام آموزشگاه و جز آن.
- کتابخانه‌های آموزشگاهی این اهداف را از طریق تعیین خط‌مشی‌ها و خدمات، انتخاب و تحصیل منابع، تأمین دستیابی فیزیکی و فکری به منابع اطلاعاتی مناسب، و استخدام کارکنانی آموزش دیده به اجرا در می‌آورد.
- به‌جز اهداف ذکر شده بالا، دو هدف قابل تصور دیگر برای کتابخانه‌های آموزشگاهی عبارتند از:
- مشارکت دانش‌آموزان در امر اداره کتابخانه به مثابه یک فعالیت اجتماعی در محیط آموزشی.
- آموزش سواد اطلاعاتی در به‌کارگیری شیوه‌های کارآمد برای جستجوی اطلاعات.

وظایف کتابخانه‌های آموزشگاهی

کتابخانه آموزشگاهی در خط مقدم فعالیت آموزش و پرورش هر جامعه فعالیت می‌کند. داشتن اهداف آموزشی و پرورشی نسل جوان و جویای دانش در هر جامعه، وظایف سنگینی را برعهده این دسته از کتابخانه‌ها قرار داده است که در ادامه مود بحث قرار می‌گیرد:

- تهیه منابع اطلاعاتی جهت پاسخگویی به نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان و مربیان آموزشگاه.
- آماده‌سازی و تنظیم مواد و منابع کتابخانه‌ای جهت دسترسی سریع و راحت دانش‌آموزان.

فصل دوم

استانداردها و شاخص‌های کتابخانه‌های آموزشگاهی

۲-۱ مقدمه

در متون کتابداری استاندارد را آن چیزی تعریف کرده‌اند که طبق قرارداد، سنت یا قانون، نمونه‌ای برای سرمشق به کار می‌رود و اجرای آن به صورت عمومی مورد قبول قرار می‌گیرد (بیرانوند، ۱۳۹۰). در دهه‌ی ۱۹۷۰ در کشورهای استرالیا، کانادا، بریتانیا، و ایالات متحده آمریکا به ایجاد استانداردهایی برای کتابخانه‌های آموزشی توجه شد. باید اذعان داشت برای کتابخانه‌های آموزشی استاندارد ملی به ندرت وجود دارد و استاندارد جهانی که بتواند کلیه کشورها و جوامع را از لحاظ نسبت‌های سرانه در بگیرد، وجود ندارد (نشاط، ۱۳۸۵: ۱۷۴).

انواع استانداردهای کتابخانه‌ای به شرح زیر هستند:

الف. استاندارد خدمات کتابخانه‌ای: ضوابطی است که با آن خدمات کتابخانه‌ای ارزشیابی می‌شود. این ضوابط ممکن است به طور خاص با جزئیات کمی نشان داده شود یا به طور کلی به صورت انگیزه‌ای به سوی ایده‌آل باشد.

ب. استانداردهای کتابخانه‌های آموزشی: استانداردها معمولاً به لحاظ عوامل گوناگونی مانند توسعه و پیشرفت جامعه‌ها و نظریه‌های برنامه‌ریزان امور، از یک کشور به کشور دیگر متفاوت است. در مورد استانداردهای کتابخانه‌های آموزشی، وضعیت مشکل‌تر به نظر می‌رسد. به عنوان مثال، به دلایل گوناگون نمی‌تواند برای اندازه، مساحت یا نوع ساختمان کتابخانه آموزشی، استاندارد مشخصی تعیین کرد، زیرا اندازه و نوع ساختمان به عوامل گوناگونی مانند تعداد دانش‌آموزان، دوره تحصیلی (آمادگی، دبستان، راهنمایی، دبیرستان)، برنامه‌ریزی‌های آموزش و پرورش کشور، استان و شهرستان بستگی دارد (عباسی هرمزی، ۱۳۸۶: ۱۱۴).

۲-۲ خط‌مشی کتابخانه آموزشی

احمدی فصیح (۱۳۸۵)، اشاره می‌کند که کتابخانه آموزشی باید در چارچوب خط‌مشی و سیاست‌های مدون برای آموزشگاه متبوع خود فعالیت کند. این خط‌مشی توسط کتابدار متخصص و با همکاری مدیر و سایر مسئولین و معلمان آموزشگاه تدوین گردد. در خط‌مشی کتابخانه باید ضمن در نظر گرفتن اهداف و وظایف کتابخانه آموزشی، سایر مباحث موجود در شکل‌گیری کتابخانه آموزشی از قبیل: منابع تامین بودجه، شیوه گزینش منابع، تجهیزات، نیروی انسانی، و فضای لازم جهت فعالیت کتابخانه را به روشنی تبیین نماید.

خط‌مشی مدون کتابخانه آموزشی باید نقش و وظایف کتابخانه را در ارتباط با عوامل زیر بیان کند:

- برنامه‌های درسی آموزشگاه؛
  - شیوه‌های آموزشی جاری مدرسه؛
  - استانداردهای موجود در زمینه ایجاد کتابخانه‌های آموزشی؛
  - نیازهای آموزشی و پژوهشی دانش‌آموزان؛
  - نیازهای اطلاعاتی معلمان و اولیاء آموزشگاه.
- خط‌مشی کتابخانه باید انعطاف‌پذیر و روزآمد باشد. بازنگری و روزآمدسازی خط‌مشی این امکان را فراهم می‌کند تا با تغییر در روش‌های آموزشی، نوع مواد و منابع آموزشی مناسب در اختیار معلمان و دانش‌آموزان قرار گیرد.

۲-۳ استانداردهای کتابخانه‌های آموزشی

مجموعه

مجموعه کتابخانه شامل تمام مواد مختلفی است که در کتابخانه برای استفاده‌ی مراجعه‌کنندگان فراهم می‌شود و منابع کتابخانه یا موجودی کتابخانه نیز خوانده می‌شود. گزینش و گردآوری مجموعه‌ای مناسب از منابع آموزشی در جهت رفع نیازهای دانش‌آموزان و معلمان، ازجمله ضروری‌ترین اقدامات کتابخانه‌های آموزشی محسوب می‌شود. هنری (۲۰۱۵) معتقد است که ماهیت و اندازه مجموعه، به فلسفه آموزش بستگی دارد. کالین ری معتقد است که استاندارد حدوداً ۱/۵ عنوان کتاب برای هر دانش‌آموز در ابتدای کار مناسب است. ریچارد گاردند می‌نویسد: «آموزشگاهی با ۵۰۰ شاگرد یا کمتر، دست کم مجموعه‌ای شامل ۲۰۰۰۰ اثر یا برای هر شاگرد ۴۰ اثر را نیاز دارد». در ایران تعداد کتاب‌های هر کتابخانه باید ده جلد به ازای هر دانش‌آموز باشد و به‌جز این تعداد، از مدارس دیگر یا ادارات آموزش و پرورش، کتاب به امانت گرفته شود. جدیدترین استاندارد، مجموعه برای یک کتابخانه به ازای هر یکصد نفر، ۱۲۰۰ کتاب می‌داند؛ همچنین افزایش سالانه مواد در کتابخانه، سه واحد به ازای هر نفر هستند. که برای مجموعه پایه به ازاء هر فرد، دوازده اثر و در پایان نخستین دهه، به ازای هر نفر، ۱۳ اثر باید به کتاب‌ها افزوده شود. بر اساس نظر انجمن کتابداران و در پایان نخستین دهه، به ازای هر نفر، ۱۳ اثر باید به کتابخانه‌ها افزوده شود. براساس نظر انجمن کتابداران آمریکا، کوچک‌ترین مجموعه در مدرسه‌ای که بین ۲۰۰ الی ۹۹۹ دانش‌آموز دارد، بین شش تا ده هزار جلد عنوان کتاب خواهد بود. اندازه مجموعه برای مدرسه‌ای با هزار دانش‌آموز یا بیشتر، باید ۱۰ جلد برای هر دانش‌آموز باشد. همچنین از آن‌جا که نشریات به لحاظ دارا بودن مطالب متنوع، روزآمد و دلچسب از مهم‌ترین منابع کتابخانه محسوب می‌شوند. وجود دست کم ۵ عنوان مجله در

حوزه کتابداری و منابع آموزشی و حداقل ۳ الی ۶ عنوان روزنامه و حداقل ۵ الی ۲۵ عنوان مجله یا روزنامه تخصصی مورد نیاز است. مواد دیداری- شنیداری، شامل رسانه‌های جدید مثل فیلم، اسلاید، فیلم استریپ و نوارهای صوتی و تصویری و لوح‌های فشرده است. از این منابع، هنگام تدریس در کلاس استفاده می‌شود. همچنین دانش‌آموزان می‌توانند منابع دیداری- شنیداری را امانت بگیرند (عباسی هرمزی، ۱۳۸۶: ۱۱۴-۱۱۷).

کتابخانه‌ی مدرسه باید امکان دستیابی کاربران را به مجموعه‌ای گسترده و غنی در زمینه‌های درسی و آموزشی، اطلاعات عمومی، و خودکارسازی فراهم آورد. این مجموعه باید به‌صورت مستمر و بر اساس سیاست‌های مدون کتابخانه رشد و گسترش یابد تا کاربران بتوانند همواره به منابع تازه دسترسی داشته باشند. کتابداران مدرسه باید برای تدوین خط‌مشی مجموعه‌سازی و مدیریت مجموعه از همکاری مدیران و معلمان مدرسه برخوردار باشند. این سیاست‌گذاری باید بر مبنای برنامه‌های درسی و نیازها و علائق خاص جامعه مدرسه توزیع شود و با نوع فرهنگ جامعه‌ی خارج از مدرسه نیز هماهنگ باشد (تعاونی، ۱۳۸۴: ۱۸).

اصول کلی در انتخاب منابع کتابخانه‌ای

فرایند انتخاب برای هر کتابخانه با توجه به نوع جامعه استفاده‌کننده آن از اهمیت بسزایی برخوردار می‌باشد. در این میان رعایت موارد زیر در انتخاب منابع حایز اهمیت خواهد بود.

- شناخت ویژگی‌های فرهنگی، فعالیت‌های بنیادی و سلیقه‌های مطالعاتی جامعه استفاده‌کننده.

- فراهم کردن آثار مختلف در زمینه موضوع‌هایی که به جامعه مربوط می‌شوند و ممکن است مورد نیاز آن‌ها باشند. باید از انتخاب منابعی که خواننده ندارد، پرهیز شود و اولویت را به انتخاب منابع کم‌بها با خواننده‌ی بسیار، در برابر منابع گران‌بها با خواننده‌ی کم داد.
- بی‌طرفی در انتخاب منابع.

ویژگی‌های انتخاب منابع کتابخانه‌ای

انتخاب و تهیه مجموعه کتابخانه باید دو ویژگی داشته باشد: ویژگی‌های کیفی و ویژگی‌های کمی.

الف. ویژگی‌های مجموعه بر پایه کیفیت: مجموعه باید تا آن‌جا که ممکن است جامع باشد و برای موضوع‌های گوناگون، گروه‌های سنی و علاقه‌های مختلف منبع تهیه شود. کیفیت مجموعه در کتابخانه‌های کودک و آموزشگاهی تفاوت چندانی ندارد، تنها نسبت‌ها تغییر می‌کند.

الف- کتابخانه‌ی آموزشگاهی: این کتابخانه‌ها بنا به اهداف و نوع مراجعه‌کنندگان، دو نقش به عهده دارند:

- تهیه منابعی که دانش‌آموزان و آموزگاران برای فعالیت‌های کلاس و آزمایشگاه به آن‌ها نیازمندند.

- منابعی که برای مطالعه‌ی آزاد و مراجعه‌ی انفرادی دانش‌آموزان برای بالابردن سطح خواندن و تقویت عادت مطالعه و همچنین داشتن اوقات فراغت لذت‌بخش ضروری‌اند.

به‌طور کلی یک مجموعه خوب در کتابخانه‌ی آموزشی دارای ویژگی‌های زیر خواهد بود، البته مقاطع تحصیلی هم در نسبت‌ها تأثیر خواهند داشت. بنابراین، باید مجموعه‌ای با ویژگی‌های زیر برای چنین کتابخانه‌ای فراهم شود:

- کتاب‌هایی در ارتباط با آموزش رسمی کودکان و نوجوانان که به انجام تکالیف درسی آن‌ها کمک می‌کنند.

- منابع مرجع که برای دسترسی به اطلاعات مختصر در زمینه‌ای ویژه به‌کار می‌روند.
- انواع گوناگون کتاب‌های تصویری، فانتزی، واقعی، علمی-تخیلی، داستان‌های ماجراجویی، نمایشنامه، داستان‌های طنزآمیز، شعر و ادبیات برجسته‌ی کلاسیک برای نوجوانان.

ب - کتابخانه‌های کودکان: در این نوع کتابخانه‌ها بیشترین تأکید بر لذت بردن از خواندن است. بنابر این، افزون بر منابع بالا برای کودکان پیش از دبستان، وجود منابعی مانند وسایل بازی و کتاب‌های پارچه‌ای و غیره لازم است. در ضمن در این کتابخانه‌ها اختصاص قفسه‌هایی به کتاب‌هایی در زمینه‌ی آموزش و پرورش و روان‌شناسی به والدین کمک می‌کند که در هنگام حضور کودک‌شان در کتابخانه، از این منابع استفاده کنند (وب سایت کتابک، ۱۳۹۱).

ج- کتابخانه معلولین: اعضای این کتابخانه‌ها، گروه‌هایی با ناتوانی‌های متفاوت هستند و پنج دسته را شامل می‌شوند:

- ناتوانی‌های جسمی و گفتاری: محدودیتی در خواندن ایجاد نمی‌کنند و تمام منابع برای آن‌ها که دچار این مشکلات هستند، قابل استفاده‌اند.

- گروه ناتوانان ذهنی: اگر قادر به خواندن باشند، کتاب‌های آسان و ساده با حروف درشت و متن‌های ساده و وسایل کمک آموزشی و بازی‌های ساده و بی‌خطر برای آن‌ها

سودمند خواهد بود. کتاب‌های تصویری ساده و پارچه‌ای برای آنها که قادر به خواندن نیستند، پیشنهاد می‌شود.

- ناشنویان: این گروه اگر چه از زبان اشاره برای گفت‌وگو استفاده می‌کنند، در نوشتن و خواندن با افراد سالم جامعه تفاوتی ندارند. با این وجود منابع خواندنی این گروه به‌جز کتاب‌های به زبان اشاره، کتاب‌های دیگر را اگر دارای برخی واژه‌های دشوار باشند، می‌توان به کمک یک پرده‌ی کاغذی ساده‌نویسی کرد. تهیه فیلم‌های ویدیویی که با زبان اشاره یا زیرنویس همراه‌اند، نیز قابل استفاده خواهد بود.

- نابینایان: منابع خواندنی این گروه تنوع بیشتری دارند: مواد چاپ درشت (برای افراد کم‌بینا، چاپ برجسته (بریل)، مواد شنیداری (کتاب‌ها و روزنامه و نشریه‌های گویا)، کتاب‌های حسی و لمسی. استفاده از کامپیوتر و نرم افزارهای مناسب الکترونیکی به‌صورت برجسته یا رسانه‌های شنیداری نیز پیشنهاد می‌شود.

ب. ویژگی‌های مجموعه بر پایه کمیت: تعداد اعضاء و مراجعه‌کنندگان، بر تعداد منابع کتابخانه تأثیر خواهد گذاشت.

الف- کتابخانه آموزشی: براساس استانداردهای ایفلا، مجموعه پایه در کتابخانه آموزشی باید دارای دست‌کم ۱۰ کتاب برای هر دانش‌آموز باشد. کوچکترین مدرسه باید حداقل ۲۵۰۰ نسخه کتاب مرتبط و روزآمد مشتمل بر مجموعه‌ای متوازن برای تمام سنین، توانمندی‌ها و زمینه‌های اجتماعی داشته باشد (تعاونی، ۱۳۸۴: ۱۸). نکته دیگر رعایت نسبت منابع است، به‌طوری‌که تناسب میان کتاب‌های مرتبط با برنامه‌های درسی و سرگرم‌کننده ۶۰ به ۴۰ باشد. افزایش سالانه مجموعه، بنا به نیاز کتابخانه، شامل رسانه‌های چاپی و مواد دیداری و شنیداری و رسانه‌های الکترونیکی است. به‌طور متوسط هر سال ۵

درصد از منابع ممکن است نیاز به مرمت یا صحافی داشته باشد و بین ۲/۵ تا ۵ درصد از منابع نیز باید جایگزین شوند.

ب- کتابخانه کودکان: دست کم یک کتاب برای یک کودک و به طور معمول برای هر سه کودک دو کتاب مورد نیاز است.

ج- کتابخانه معلولین: چون منابع سه گروه استفاده کننده از این کتابها به میزان محدودی تولید می شوند و به نسبت، هزینه های بالایی دارند، شاید تهیه آنها چندان ساده نباشد، ولی به هر حال دست کم یک کتاب برای یک عضو مورد نیاز است. در ضمن کتابخانه ها می توانند خود به تولید بعضی از این منابع بپردازند. البته تولید منابع برای نابینایان پرهزینه تر بوده و مسلماً تهیه این گونه مواد و منابع برای کتابخانه های کوچک کمتر امکان پذیر است. شرح منابع مربوط به ناشنوایان و نابینایان به ترتیب در پیوست ۲ و ۳ این کتاب آمده است.

کارکنان

برای ایجاد کتابخانه های فعال و پویا در آموزشگاه، بیش از هر چیز به مربیان کارآزموده که با فعالیت های کتابخانه ای آشنا باشند، نیازمند هستیم. نشاط و حری (۱۳۸۳) ضمن اشاره به نقش کتابدار در ایجاد و توسعه کتابخانه های آموزشگاه، از کتابدار به عنوان عامل اصلی در توسعه و تداوم برنامه های خدماتی کتابخانه به منظور ارتقاء سطح آموزش و نیل به اهداف برنامه های آموزشی یاد می کنند (نشاط و حری، ۱۳۸۳: ۱۵۳). بین تعداد دانش آموزان، منابع، و کارکنان کتابخانه باید تناسبی منطقی وجود داشته باشد، لذا در یک مدرسه با ۵۰۰

دانش‌آموز، یک کتابدار تمام وقت با همکاری معلمان و گروهی از دانش‌آموزان علاقمند می‌تواند امور کتابخانه را انجام دهد و در یک مدرسه با بیش از ۱۰۰۰ دانش‌آموز، یک کتابداری و یک یا دو کمک کتابدار با همکاری معلمان و دانش‌آموزان کافی است (عباسی هرمزی، ۱۳۸۶: ۱۱۸).

از جمله وظایف اصلی مدیر کتابخانه آموزشی می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

- تدوین خط‌مشی کتابخانه پیشبرد و توسعه خدمات کتابخانه؛
- تفهیم خط‌مشی و سیاست‌های کتابخانه به همکاران و دانش‌آموزان؛
- تفهیم جایگاه کتابخانه در پیشبرد اهداف آموزشی و پرورشی آموزشگاه؛
- فراهم نمودن فرصت همکاری برای دانش‌آموزان علاقه؛
- آموزش استفاده از کتابخانه؛

فضا

ساختمان کتابخانه آموزشی برای ایفای نقش خود و پیشبرد اهداف آموزشی آموزشگاه باید دارای فضای کافی باشد. داشتن فضای کافی برای سازماندهی و آماده‌سازی منابع از ضروری‌ترین موارد است که باید مورد توجه مسئولین و کتابدار کتابخانه قرار گیرد. در واقع کتابخانه باید محیطی پر از شور و نشاط و دلپذیر را برای دانش‌آموزان فراهم نماید تا موجب حضور حداکثری آن‌ها را در محیط کتابخانه فراهم نماید. میزان اهمیت و جایگاه کتابخانه آموزشی از میزان فضا، تجهیزات و منابعی مشخص می‌شود که به آن تخصیص می‌دهند. برخلاف دیدگاه برخی کارشناسان کتابداری که معتقدند نباید پایبند استانداردهای

ایجاد کتابخانه‌ها باشیم، احمدی فصیح (۱۳۸۵) تاکید بر استفاده از استانداردهای ارائه شده برای ایجاد کتابخانه‌ها دارد.

- فضاهای مختلف در کتابخانه آموزشی: بنابر رهنمودهای ایفلا (۱۳۸۴)، در طراحی فضای کتابخانه‌های آموزشی، ایجاد فضاهای مختلف مد نظر قرار گیرد.

- فضای مطالعه و منابع که شامل انواع میز و صندلی، قفسه‌های کتاب، نشریات، و اتاقک‌های ویژه رسانه‌ها.

- فضاهای چندمنظوره جهت برگزاری گردهمایی‌ها، نمایشگاه‌ها و برنامه‌های ترویجی.

- فضای تولید رسانه جهت کارهای فوق برنامه، تولید رسانه‌ها روزنامه‌دیواری و مانند آن.

علاوه بر فضای کتابخانه، محل قرار گرفتن کتابخانه نسبت به دیگر بخش‌های یک مدرسه باید مرکزیت داشته باشد. به‌صورتی که تمامی کلاس‌ها و واحدهای آموزشی به‌صورت یکسان امکان دسترسی به کتابخانه را داشته باشند. استفاده حداکثری از کتابخانه آموزشی‌گاهی در زمان زنگ تفریح صورت می‌گیرد. بنابراین در دسترس بودن کتابخانه تاثیر بسیار زیادی در این زمینه دارد. انتقال کتابخانه به نقاط کمتر در دسترس و دور افتاده مانند طبقات فوقانی، یا زیرزمین، از میزان تمایل دانش‌آموز برای مراجعه به کتابخانه در زمان استراحت بین دو کلاس می‌کاهد.

یکی از مهمترین کاربردهای کتابخانه‌های آموزشی‌گاهی برگزاری برخی کلاس‌های درسی در محیط کتابخانه و آشنا ساختن دانش‌آموزان با شیوه بهره‌مندی از منابع کتابخانه‌ای است. انجام تکالیف و تحقیقات کلاسی به‌صورت گروهی روحیه پژوهش‌گری و کار تیمی را در دانش‌آموزان افزایش داده و آن‌ها را برای ورود به دوره‌های بعدی تحصیل آماده‌تر می‌سازد (تعاونی، ۱۳۸۴: ۱۰).

وسایل و تجهیزات

در مورد تجهیزات کتابخانه‌های مدارس از جمله، میز، صندلی، قفسه، برگه‌دان، میز امانت، رایانه و وسایل دیداری- شنیداری، و غیره باید دو اصل «آرایش و آسایش» را در نظر گرفت و به معیارهای دوام و استحکام قابلیت تطبیق و تغییرپذیری، راحتی و زیبایی، مقاومت در برابر آتش‌سوزی، میزان کاهش صدا و قیمت آنها توجه نمود. مراقبت و نگهداری ابزار و وسایل کتابخانه، تغییر و نوسازی به موقع آنها نکته مهمی است که باید کتابدار مدرسه به آن دقت نماید (عماد خراسانی، ۱۳۸۷: ۲۰).

نکاتی که در زمان گزینش وسایل و تجهیزات کتابخانه‌ای باید رعایت شود به صورت اختصار می‌توان در موارد زیر بیان نمود:

- کارایی و تناسب: آنچه در درجه اول اهمیت قرار دارد، کارایی و تناسب تجهیزات کتابخانه‌ای با نیازهای و انتظارات جامعه استفاده‌کننده است. با توجه به هزینه‌های زیاد که جهت خریداری این تجهیزات صورت می‌گیرد، این انتظار وجود دارد که متناسب با فضای کتابخانه بوده و در مقابل تغییرات احتمالی در فضای کتابخانه انعطاف‌پذیری لازم را داشته باشند.

- دوام و استحکام: از جمله نکات مهم در تهیه تجهیزات کتابخانه‌ای، دقت در انتخاب مواد با دوام بیشتر است. وجود عوامل زیادی همچون، جابه‌جایی‌های مکرر، فقدان زیرساخت مناسب برای افزایش طول عمر این تجهیزات، (استفاده از کولرهای آبی که موجب آسیب به بافت‌های چوبی می‌شود)، و نیز عدم استفاده صحیح از این گونه وسایل توسط دانش‌آموزان در کتابخانه‌های آموزشی باعث اصطحلاک زودرس آنها در گذر

زمان می‌شود. بنابراین توصیه می‌شود از مواد و تجهیزات با دوام و استحکام بالا استفاده گردد.

خلاصه

کتابخانه‌های مدرسه باید امکان دستیابی کاربران را به مجموعه‌ای گسترده و غنی در زمینه‌های درسی و آموزشی، اطلاعات عمومی، و خودکارسازی فراهم آورد. این مجموعه باید به صورت مستمر و بر اساس سیاست‌های مدون کتابخانه رشد و گسترش یابد تا کاربران بتوانند همواره به منابع تازه دسترسی داشته باشند. کتابداران مدرسه باید برای تدوین خط‌مشی مجموعه‌سازی و مدیریت مجموعه از همکاری مدیران و معلمان مدرسه برخوردار باشند.

انتخاب و تهیه مجموعه کتابخانه باید دو ویژگی داشته باشد: ویژگی‌های کیفی و ویژگی‌های کمی.

ویژگی‌های مجموعه بر پایه کیفیت: مجموعه باید تا آن‌جا که ممکن است جامع باشد و برای موضوع‌های گوناگون، گروه‌های سنی و علاقه‌های مختلف منبع تهیه شود. کیفیت مجموعه در کتابخانه‌های کودک و آموزشگاهی تفاوت چندانی ندارد، تنها نسبت‌ها تغییر می‌کند. و ویژگی‌های مجموعه بر پایه کمیت: تعداد اعضاء و مراجعه‌کنندگان، بر تعداد منابع کتابخانه تأثیر خواهد گذاشت.

در این فصل مباحثی مانند تعاریف و مفاهیم استانداردهای کتابخانه‌های آموزشگاهی، خط‌مشی کتابخانه‌های آموزشگاهی، انواع استانداردهای موجود در زمینه کتابخانه‌های آموزشگاهی، استانداردهای لازم در بخش‌هایی مانند گزینش و گردآوری منابع، بودجه،

نیروی انسانی، فضا و تجهیزات مطرح شده و جزئیات مربوط به هرکدام به طور مفصل تشریح شد.

فصل سوم

خدمات کتابخانه عمومی به کودکان

۳-۱ مقدمه

یکی از مهمترین چالش‌های کتابخانه‌های عمومی، ارائه خدمات مورد نیاز کودکان است. این بخش از خدمات در جوامع بزرگ و پیشرفته به خوبی ایجاد شده است. ردmond کاتلین مولز و فیلیس دین^۱ در کتاب خود در مورد وضعیت فعلی و مسیر آینده کتابخانه‌های عمومی آمریکا، خاطر نشان می‌کنند که خدمات به کودکان یکی از ابعاد نمونه این نهاد و مولفه‌ای کلیدی در عرضه و پیشنهادات کلی کتابخانه‌ها در سراسر ایالات متحده آمریکا می‌باشد. در واقع، بزرگسالان آمریکایی ارزش قابل توجهی برای کتابخانه عمومی به دلیل خدماتی که به کودکان ارائه می‌کند قائل شده‌اند. در یک نظرسنجی عمومی که توسط موسسه بنتون^۲ در سال ۱۹۹۶ انجام شد. ارائه ساعات مطالعه و برنامه‌های دیگر برای کودکان^۳ در فهرستی ۹ موردی از خدمات کتابخانه در رتبه اول قرار گرفت. این رتبه از سوی ۸۳ درصد پاسخ دهندگان "بسیار مهم" و از سوی ۱۲ درصد دیگر "نسبتاً مهم"

---

^۱ Redmond Kathleen Molz and phyllis Dain

^۲ Benton Foundation

ارزیابی شد. این در حالی است که خدمات کتابخانه‌های عمومی در کشور ما به علل مختلف از جمله فقدان بودجه کافی، نیروی متخصص، فضا و تجهیزات در گذشته چندان چشمگیر نبوده و آمار و ارقام نیز حاکی از این واقعیت تلخ در گذشته دارد. نتایج به دست آمده از بررسی‌های انجام شده در کشور ایران حاکی از عدم وجود استانداردهای لازم در سایر بخش‌های یک کتابخانه آموزشی است. در بسیاری از مناطق اصلاً فضایی به عنوان کتابخانه تعریف نشده است. با این اوصاف بخش اصلی خدمات اطلاعاتی مورد نیاز کودکان بر دوش کتابخانه‌های عمومی قرار می‌گیرد. در واقع با تقویت بخش کودکان در کتابخانه‌های عمومی می‌توان ضعف‌های زیرساختی موجود در سطح مدارس را مرتفع نمود. کتابخانه عمومی به عنوان پشتیبان کتابخانه آموزشی مسئولیت رفع نیاز اطلاعاتی کودکان را بر عهده دارد. این مهم در بسیاری کشورهای پیشرفته به خوبی جاقفاده است. حمایت از خدمات‌رسانی در کتابخانه‌های عمومی می‌تواند شکاف موجود در عدم سرویس‌دهی‌های نامناسب در کتابخانه‌های آموزشی را تا حدودی جبران کند. ما باید اعتقاد داشته باشیم که رسالت اصلی کتابخانه عمومی در درجه اول، فراهم کردن محیط بانشاط و مفرح برای سرگرمی و اوقات فراغت است. آموزش کودکان از معدود فعالیتهای گسترده اجتماعی است که باید از سوی دولت و با کمک کتابخانه‌ها مورد حمایت قرار گیرد تا بتوانیم در آینده بزرگسالانی کتاب‌خوان و اهل مطالعه داشته باشیم.

خدمات کتابخانه‌های عمومی به کودکان

خدماتی که امروزه به کودکان ارائه می‌شود برگرفته از بینش و ارزش‌های پیشگامان اولیه در خدمات کتابخانه کودکان است. ارزیابی کتاب‌های کودکان و دقت در انتخاب مجموعه

منابع بازتاب دهنده فلسفه و نگرش خاصی در مورد مطالعه کودکان است. کتابداران بر اساس دانش خود از آن مجموعه‌ها، به کودکان و بزرگسالان کتاب‌هایی را توصیه می‌کنند که نیازهای خاصی از مطالعه را رفع می‌کنند. برگزاری برنامه‌های مطالعه تابستانی برای ایجاد انگیزه مطالعه در کودکان طی تعطیلات مدرسه، ساعت قصه‌گویی و داستان برای کودکان پیش دبستانی، مسابقات کتابخوانی، از جمله فعالیت‌هایی است که کتابخانه‌های عمومی در جهت علاقه‌مند نمودن کودکان انجام می‌دهند. در ادامه به بررسی اینکه چگونه این خدمات سستی به‌منظور رفع نیازهای در حال تغییر، تکامل یافته‌اند و خدمات در حال ظهوری که مسیرهای جدیدی برای خدمات کتابخانه‌های عمومی به کودکان نشان می‌دهند خواهیم پرداخت.

انتخاب کتاب

هنگامی که کتابداران پیشگام کودکان مانند آن کارل مور^۱ در آستانه قرن جدید آغازگر ارائه خدمات کتابخانه به کودکان بودند، کتاب‌های بسیار کمی ویژه نوجوانان منتشر شده بودند (مور، ۱۹۶۹). آثار کلاسیک معدودی مانند زنان کوچک، ماجراهای آلیس در سرزمین عجایب، و سفرهای گالیور بودند، اما بسیاری از عناوین کتاب برای نوجوانان، کتاب‌های کم ارزش تولید انبوه بازار و نشریات آموزشی با ارزش ادبی اندک بودند. در نتیجه، اولین چالش این کتابداران اولیه کودکان یافتن مطالبی بود که قفسه‌های کم ارتفاع تازه طراحی شده اولین اتاق‌های کتابخانه کودکان را با کتاب مناسب تجهیز کنند.

---

^۱. Anne Carroll Moore

کارول مور (۱۹۹۶) اصلی را وضع نمود که کتابدار باید از محتوا و کیفیت کتابهایی که او به مراجعه‌کنندگان جوان خود ارائه می‌دهد مطلع باشد. او با اشاره به این که بسیاری از نخستین بازدیدکنندگان او در موسسه پرات^۱ چندین مایل برای رسیدن به کتابخانه پیاده‌روی می‌کردند یا کرایه‌های تراموای خود را جمع‌آوری کردند به طوری که یک کودک می‌توانست کتابهایی را برای دوستان خود انتخاب کند، گفت: "به وضوح نمی‌خواستم کتابهایی را که هیچ دانش دست اول و تجربه تازه‌ای در مورد آنها نداشتم را پخش کنم." او مصمم بود که کودکانی را که بازدید از کتابخانه برایشان بسیار مهم بود ناامید نکند.

تأکید مور در خصوص معیارهای انتخاب و شاخص‌های ارزیابی نیز بخشی از یک راهکار برای قرار دادن کتاب‌های کودکان به عنوان آثار مکتوب اصیل بود. کریستین جنکینز^۲ اشاره می‌کند که نقد و بررسی‌های مور در خصوص کتاب‌های کودکان در بوک‌من^۳ برگردان استانداردهای ادبی است که توسط اولین کتابداران کودکان به صورت ارزیابی‌های توصیفی از کتاب‌های کودکان بیان شده بودند. این بررسی‌ها نه تنها نظر فردی مور، بلکه بازتاب دهنده نظری جمعی بر اساس استانداردهایی است که به صورت کلی در اختیار اصنافی بود.

از انتخاب کتاب تا توسعه مجموعه

انتخاب کتاب در راستای توسعه مجموعه، عملکرد گسترده‌ای است که شامل انتخاب، نگهداری و استخراج مطالب در طیف گسترده‌ای از فرمت‌ها می‌شود. در توسعه مجموعه، کتاب‌ها را نه تنها به خاطر کیفیت درونی آنها، بلکه به واسطه رابطه آنها با مطالب دیگر در یک مجموعه معین و ظرفیت استفاده آنها توسط کاربران کتابخانه نیز مورد ارزیابی قرار

---

^۱. Pratt Institute
^۲. Christine Jenkins
^۳. Bookman

می‌دهند. نل کالبرن^۱ در خصوص توسعه مجموعه با تأکید بر اینکه یک مجموعه برجسته و کامل کودکان هرگز تصادفی تهیه شده است، معتقد است که: "این مورد در نتیجه مدیریت دقیق، شامل برنامه‌ریزی راهبردی، بودجه‌بندی موشکافانه، کار گروهی، و ارزیابی مستمر است" (۱۹۹۴: ۱۳۰). بسیاری از کتابداران کودکان توسعه مجموعه را به عنوان مهمترین کار خود در نظر می‌گیرند.

کیفیت در مقابل محبوبیت

ویل مانلی (۱۹۹۰) پس از تصویب طرح کاهش مالیات بر املاک و سست شدن شدید پایه‌های مالی کتابخانه‌های عمومی در آمریکا، کتابداران کالیفرنیا را بخاطر اتخاذ این رویکرد مقصر دانست. یک پاسخ که مانلی اظهار نمود واگذاری مجموعه‌های سستی متعادل بر اساس کیفیت بود. در عوض، در مواجهه با کاهش اساسی بودجه کتاب و نیاز به جلب حامیان به هر وسیله لازم، کتابداران رویکرد پر نسخه و کم عنوان فروشگاه‌های زنجیره‌ای را اتخاذ کردند و مطالب محبوب درخواستی مشتریان را خریداری کردند. این رویکرد مشتریان خرسندی برای کتابخانه مهیا نمود و آمار انتشار سطح بالایی که کتابداران می‌توانستند برای اثبات نیاز به افزایش مستمر بودجه از آن استفاده کنند.

یکی از مشکلات موجود برای کتابداران کتابخانه کودکان، بحث کیفیت در مقابل محبوبیت است. سنت رایج در این زمینه مبتنی بر پرورش کودکان با بهترین ادبیات ممکن است. یعنی ارجحیت کیفیت محتوا بر محبوبیت آن. کسانی که به طرفداری از ارائه مطالب کیفی برای کودکان در یک کتابخانه عمومی می‌پردازند، معتقدند که کتابداران باید برای فروش کتاب-

---

^۱. Nell Colburn

های با کیفیت به کودکان بیشتر تلاش کنند، تا آنها در حین مطالعه کتب، لذت بیشتر برده و با کتاب دوستی بیشتری ایجاد نمایند.

ممیزی یا سانسور

کتابداران کودکان به منظور مقاومت در برابر چالش‌ها برای آزادی فکری درست مانند آنچه دیگر کتابداران انجام می‌دهند با جامعه سازگار شده‌اند. انجمن خدمات کتابخانه به کودکان از حق کودکان برای مطالعه دقیقاً به قاطعیت سازمان مادر آن دفاع می‌کند، با این حال، بسیاری از کتابداران اندیشمند خدمات جوانان تأکید دارند که آزادی فکری، در خصوص کودکان کمی پیچیده‌تر است. موضوع بحث این است که آیا کودکان، با تجربیات محدود زندگی خود و مهارت‌های تفکر انتقادی توسعه نیافته، قادر به قضاوت آگاهانه درباره مطالب مورد مطالعه خود می‌باشند. آیا آنها به احتمال زیاد آسیب می‌بینند یا به نحوی با مطالعه مطالبی که اطلاعات غلط، کلیشه‌های منفی، و یا محتوای آشکار جنسی ارائه می‌دهد به طور نامناسبی تحت تأثیر قرار می‌گیرند؟

باربارا رولاک^۱، در بیانیه‌ای آشکار می‌نویسد، "عمل انتخاب خوب، درجه‌ای از عینیت و درک بالایی از آگاهی اجتماعی و حساسیت را تحمیل می‌کند، اما از آنجاکه هر انتخابگر بخش خاصی از تجربه و ذهنیت نسبت به این فرایند را به همراه دارد، هیچ گونه بی‌طرفی مطلق یا خلوصی در فرایند وجود ندارد." او بر خط باریکی بین انتخاب و سانسور تأکید می‌کند. کتابداران کودکان در مواقع بسیاری، کشمکشی بین پایبندی هدف خود به اصول آزادی فکری و درک بالای خود را از آگاهی اجتماعی و حساسیت نسبت به کودکانی که

---

^۱. Barbara Rollock

آنها خدمت می‌کنند احساس کرده‌اند. آیا باید یک کتاب به خاطر مثلا موضوع نژادی، از مجموعه کودکان کنار گذاشته شود؟ بعضی از برندگان اولیه جایزه نیوبری، مفتخر به عنوان بهترین یاری کننده ادبیات کودکان در طول سال‌های انتشار کار خود، بوسیله کلیشه‌های نژادی ضایع شدند. گفته رولاک باز هم آموزنده است: "کتابداران باید بسنجند که تصویر یا مشخصه‌ای در یک کتاب فقط کمی خارج از تعادل است، یا این نقص به واسطه دیگر جنبه‌های خوب برطرف شده است، یا اینکه آن نقص توانایی آن را دارد که نسبت به تجسم هر گروه از کودکان یا نسبت به ادراک آنها توسط دیگران بطور فعالی پر دردسر یا مضر باشد."

مشاوره خوانندگان و خدمات مرجع

اگرچه وجود مشکلات بسیاری موجب شده تا کتابداران برای پر کردن قفسه‌های کتابخانه خود با بهترین یا محبوب‌ترین کتابها یا موفق نباشند و یا کمتر موفق باشند، اما آنها همواره سعی کرده‌اند رهنمودهای مطالعه تخصصی فرد به فردی به مشتریان جوان خود ارائه دهند. شعار آن کارول مور^۱، "کتاب مناسب برای کودک سزاوار در زمان مناسب"، به کتابداران جهت پاسخگویی به نیازهای مطالعه و علایق فردی هر کودک الهام بخشیده است. جین گاردنر کانر^۲ تا آنجا پیش می‌رود که ادعا می‌کند که خدمات مرجع و مشاوره به خوانندگان مسئولیت‌های عمده کتابداران کودکان می‌باشد.

قبلا اشاره کردیم که در یک نظرسنجی که از سوی مرکز ملی وزارت آموزش و پرورش ایالات متحده برای آمار آموزشی انجام شد، نشان داد که ۹۷ درصد از کل کتابخانه‌های

---

^۱. anne Carroll Moore
^۲. Jane Gardner Connor

عمومی کمک‌های مرجع به کودکان ارائه می‌دهند، و ۷۵ درصد خدمات مشاوره‌ای برای خوانندگان فراهم می‌کنند. کودکان کاربران پر و پا قرص و مهم این خدمات می‌باشند. بر اساس گزارش آماری ۹۷ درصد خدمات اطلاعاتی کتابخانه عمومی، میانگین تعداد تبادلات اطلاعات (استعلام مشاوره یا خدمات مرجع به خوانندگان) گزارش شده است. به طور متوسط، کودکان در یک سال یک تا دو سوال مرجع را پرسیده‌اند. جالب توجه است که این بیشتر از میانگین کلی سرانه تبادلات اطلاعات است. کودکان در پیشخوان مرجع کتابخانه نسبت به بزرگسالان به وضوح خواهان کمک بیشتری هستند، واقعیتی که به ندرت توسط کارکنان کتابخانه یا نیروی آموزشی منعکس شده است.

برنامه‌های مطالعه در تابستان

همفکری مناسب و کارآمد میان مدارس و کتابخانه‌ها می‌تواند به ارائه نوعی برنامه مطالعه مناسب تحت عناوین بحث و گفتگو در مورد کتاب، قصه گویی، و برنامه‌های مطالعه در تابستان منتهی گردد. چنانچه این گونه برنامه‌ها به صورت دقیق و مستمر انجام گیرد، می‌توان پیش‌بینی کرد که انگیزه مناسب در کودکان جهت مطالعه در زمانی که ضرورتی نداشت که آنها بخاطر مدرسه رس بخوانند، ایجاد شده است. در آغاز قرن گذشته، کتابداران متقاعد شدند که خواندن کتاب‌های خوب نه تنها موجب موفقیت‌های آموزشی برای کودکان می‌شود، بلکه در رشد اخلاقی آنها نیز مؤثر است.

این واقعیت مسلم است که تمرین مهارت‌های خواندن در ایام تعطیلات تابستان تأثیر قابل توجهی در مطالعات درسی کودکان خواهد داشت. خوانندگان نوآموز، باید پیوسته تمرین کنند و گونه مهارت‌های خواندن و نوشتن آنها از بین می‌رود.

محرک‌های مطالعه، جوایز محسوسی هستند که به کودکانی که در برنامه مطالعه به اهداف گوناگون دست می‌یابند داده می‌شود. این اهداف ممکن است از سوی کتابخانه یا توسط کودک مورد نظر تعیین شود. آنها ممکن است بیانگر تعداد کتاب‌ها یا صفحات خوانده شده، تعداد دقایق صرف شده در خواندن، تعداد بازدیدها از کتابخانه، یا بعضی از مقیاس‌های کمیته دیگر باشند. بیشتر برنامه‌های مطالعه در تابستان و سالی را برای کودکان به‌منظور پیگیری خواندن آنها، از طریق ثبت عناوین، صفحات، یا دقایق خوانده شده فراهم می‌کنند. بعضی به‌منظور تایید خواندن آنها از طریق گزارشات کتبی یا شفاهی کتاب به کودکان نیاز دارند. کتابخانه‌های دیگر در پایان تابستان با یک گواهینامه یا دعوتنامه‌ای به جشن خاصی، به شرکت‌کنندگان پاداش می‌دهند.

قصه‌گویی

کودکان در دنیای قصه بازی می‌کنند، با قصه‌ها می‌خوابند، بیدار می‌شوند و زندگی می‌کنند. شلوغ‌ترین بچه‌ها با آرامش به قصه‌ها گوش می‌دهند، از قصه‌ها می‌آموزند و عبرت می‌گیرند و حتی در عالم خواب نیز قصه‌ها را دنبال می‌کنند. اگر قصه‌گو با دنیای بچه‌ها آشنا باشد و منطق آنها را بپذیرد، می‌تواند با بهره‌گیری از فنون قصه‌گویی، بذر تمام ارزش‌های بزرگ و کوچک اخلاقی و انسانی را در کودکان بکارد. چقدر خوب می‌شود اگر در خانه و مدرسه برای پرورش نیکوتر، حتی آموزش بهتر درس‌ها به فن قصه‌گویی توجه بیشتری شود و آموزش قصه‌گویی به مدرّسان و معلمان جزء برنامه‌های اصلی تربیت معلم قرار گیرد.

جین گاردنر کانر در کتاب راهنمای خدمات کتابخانه به کودکان خود یادآوری می‌کند که بسیاری از کودکان مدرسه‌ای معاصر فکر می‌کنند که ساعت داستان فقط برای بچه‌های کوچک است و برنامه‌های پیشرفته‌تر را ترجیح می‌دهند. هنوز هم در ارتباط بین داستان، قصه گو، و حکایت، سحر و جادو وجود دارد؛ و کودکانی که مشاهدات آنها شدیداً تحت تأثیر یک کامپیوتر یا صفحه نمایش تلویزیونی قرار گرفته است به نظر می‌رسد که با صمیمیت این ارتباط فرد به فرد سازگار می‌شوند. دانش‌آموزانی که در کلاس قصه گویی من شرکت می‌کنند و به کار در کتابخانه ادامه می‌دهند پی می‌برند که آنها می‌توانند با روشهای مختلف در خدمات خود در خصوص قصه گویی سستی کار کنند (والتر، ۲۰۰۱: ۳۵).

فصل چهارم

مواد و منابع مناسب برای کودکان ناتوان

در کتابخانه‌های آموزشی

مقدمه

خواندن همیشه سبب گسترش دانش انسان در زمینه‌های مختلف می‌شود و فاصله بین انسان و محیط او را کم می‌کند. این مسئله در مورد کودکان و نوجوانان که دچار افت شنوایی و بینایی هستند هم صدق می‌کند، و ضرورت خواندن برای این گونه کودکان و نوجوانان از اهمیت بیشتری برخوردار است. همانطور که هلن کلر این موضوع را این گونه بیان می‌کند "کتاب‌ها نه تنها به من همان لذت و دانستنی را می‌بخشد که دیگران از طریق خواندن بدست می‌آورند، بلکه به اطلاعاتی نیز دست می‌یابم که دیگران از راه دیدن و شنیدن به آن می‌رسند."

مواد و منابع ویژه ناشنوایان در کتابخانه‌های آموزشی

کودکانی که دچار افت شنوایی هستند نیاز به دریافت خدمات ویژه دارند تا مشکلاتی که شامل مشکلات دریافتی - بیانی و کاربردی زبان، مشکلات درک شنوایی گفتار، مشکلات ارتباطی و در کنار آن کاهش توانایی خواندن، کاهش توانایی نوشتن و دیگر مسائلی است که در زندگی روزانه این کودکان و نوجوانان وجود دارد، حل یا اثرات آن را کاهش دهند. پس به مواد خواندنی متنوع و متناسب با توانایی‌های خود نیاز دارند. این کودکان باید از سنین کودکی با کتاب‌ها آشنا شوند تا دامنه واژگانی آنها گسترش یابد و قوه تخیل‌شان نیز تقویت شود. کتابداران کتابخانه‌های عمومی و آموزشی در مجموعه‌سازی کتابخانه خود باید به مواد خواندنی و دیداری که می‌تواند به این گروه کمک کند توجه کنند.

کتاب‌های تصویری

کتاب‌های تصویری به عنوان کتاب‌های پایه برای ایجاد علاقه به کتاب مورد نظر است. این کودکان پیش از آنکه به مشکلات کلامی خود پی ببرند باید با کتاب‌ها آشنا شوند. باید به شیوه‌های صحیح با آثار ادبی مربوط به خودشان رابطه درستی برقرار کنند. چون تسلط بر واژگان نوشتاری به مراتب مشکل‌تر از تسلط بر واژگان گفتاری است. باید به وسیله کتاب‌های تصویری کودکان را به سخن گفتن و ارتباط بیشتر ترغیب کرد.

کتاب‌های مناسب‌سازی شده

هدف از مناسب‌سازی با شیوه‌های گوناگون در کتاب‌ها آن است که واژگان، عبارت‌ها یا پارگراف‌های مشکل را برای کودکان ساده، قابل درک و کشش و جذابیت کتاب را مشخص‌تر کرد. این شیوه‌ها تلاش دارند که با حداقل تغییر در کتاب‌های موجود، همگام با نیازهای کودکان و نوجوانان مشکل درک متن‌های طولانی، واژگان دشوار را رفع کرده و به کودکان و نوجوانان مهارت‌های زندگی و در نهایت اعتماد به خویشتن و خود باوری را منتقل سازند. کتابداران می‌تواند با توجه به توانمندی مخاطبان ناشنای خود اقدام به مناسب‌سازی کتاب‌های موجود در بازار نشر کنند تا مواد خواندنی بیشتری در دسترس این گروه قرار گیرد. انواع شیوه‌های مناسب‌سازی کتاب عبارتند از:

- پاورقی: در انتخاب این شیوه باید به سن مخاطب کتاب (کودک و نوجوان) و شیوه قرار گرفتن تصویرها و نوشته‌ها در صفحه‌های کتاب توجه کرد. این روش بیشتر برای گروه سنی ۸ سال به بالا استفاده می‌شود. پاورقی کلمات دشوار در کنار هر صفحه کتاب با شماره گذاری کلمات دشوار که با ساده‌ترین معنی آن همراه است قرار می‌گیرد تا در صورت نیاز کودک و نوجوان به آن مراجعه کرده و مشکل خود را بر طرف گردانند.

- واژه‌نامه: این شیوه در کتاب‌های نوجوانان کاربرد دارد چرا که نوجوان با حوصله و صرف وقت بیشتر و انگیزه قوی‌تر می‌تواند از آن بهره بگیرد. این شیوه به ۲ شکل: واژه‌نامه به‌صورت شماره گذاری کلمات دشوار که در پایان داستان یا در انتهای هر فصل کتاب یا در بین چند صفحه از هر داستان آمده است و واژه‌نامه به‌صورت الفبا آورده می‌شود.
- پرده‌ای: در این شیوه ساده‌ترین معادل برای کلمات دشوار بر روی همان کلمه یا عبارت یا پارگراف آمده است تا کودک یا نوجوان بر اساس کتاب مورد نظر بلافاصله معنی کلمات دشوار را درک کرده و کتاب را ادامه دهد. در این شیوه پرده متحرک بر روی کلمات و یا عبارت‌ها چسبانیده شده است. متحرک بودن این پرده به کودک و نوجوان امکان انتخاب هریک از واژه‌ها را می‌دهد.
- ساده‌نویسی و خلاصه‌نویسی متن‌های طولانی: گاهی اوقات در بین کتاب‌های موجود به کتاب‌هایی بر می‌خوریم که متن‌های طولانی دارند، اما محتوا و پیام آن‌ها با نیازهای روزانه و مورد علاقه کودکان و نوجوانان بسیار همراه است. از این رو، خلاصه کردن و یا ساده کردن متن‌ها بدون دخل و تصرف در محتوای کتاب را برای درک بهتر با آرامش بیشتر فراهم می‌سازد. در این روش متن خلاصه شده یا ساده شده هر صفحه در همان صفحه به‌صورت پرده متحرک قرار گرفته و در همان حال فرصت مطالعه انتخابی را به کودک و نوجوان می‌دهد.

- درشت‌نویسی: درشت‌نویسی شیوه‌ای متداول برای کودکان کم بینا است اما برای کودکان دچار افت شنوایی و کم توان ذهنی هم کاربرد دارد.

۴-۲-۳ کتاب‌های زبان اشاره

در این‌گونه کتاب‌ها که تعداد آن‌ها محدود است، متن کتاب همراه با تصویر و زبان اشاره است.

۴-۲-۴ کتاب‌های ویدئویی به زبان اشاره

این کتاب‌ها فیلم‌های ویدئویی است که گوینده، داستان را به زبان اشاره با حرکات لب یا بدون آن روایت می‌کند و تصاویر کتاب نیز به همراه صدای گوینده ارایه می‌شود. نوار ویدئویی با کتاب در اختیار شنونده قرار می‌گیرد. کودک ناشنوا یا نیمه شنوا، پس از تماشای فیلم، متن را راحت‌تر و با انگیزه بیشتری می‌خواند.

کتابخانه‌های عمومی

بر پایه حق دسترسی کودک به اطلاعات در پیمان نامه حقوق کودک، بیانیه یونسکو و رهنمودهای ایفلا برای کتابخانه‌های عمومی کودکان و نوجوانان ویژه باید مورد حمایت و

توجه ویژه قرار گیرند. در ایران نخستین کتابخانه عمومی که خدمات ویژه کتابخانه‌ای در اختیار کودکان و نوجوانان آسیب دیده قرار داد کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان بود. ۱۲ آذر سال ۱۳۸۰ کانون پرورش فکری به یاری شورای کتاب کودک، سازمان یونسف و سازمان بهزیستی نخستین کتابخانه فراگیر را در پارک فدک راه اندازی کردند. واژه فراگیر در کنار کتابخانه بدان معنی است که این کتابخانه امکانات خود را به گونه‌ای تجهیز کرده است که همه کودکان اعم از کودکان عادی و کودکان با نیازهای ویژه بتوانند از آن استفاده کنند. بدین ترتیب کودکان نابینا، ناشنوا و دیگر معلولان جسمی در کنار کودکان عادی و همراه با آن‌ها در کتابخانه حضور می‌یابند و می‌توانند از فعالیت‌های آموزشی، هنری و تفریحی که کتابخانه برای آنان تدارک دیده‌اند بهره مند شوند. در بخش ناشنوایان کتابخانه‌های فراگیر مراجعه‌کنندگان به کتاب‌های ویدیویی با زبان اشاره و کتاب‌هایی که مناسب سازی شده‌اند دسترسی دارند. مجموعه اولیه این کتابخانه‌ها شامل: ۱۰۰ عنوان کتاب مناسب سازی شده و ۵۰ عنوان کتاب ویدیویی (از هر کدام ۵ نسخه) بود که توسط کارشناسان گروه ناشنوایان شورای کتاب کودک فراهم شد و در اختیار کتابخانه‌ها قرار گرفت.

منابع نخستین کتابخانه فراگیر از این مجموعه پس از گذشت چندین سال از فعالیت آن هنوز افزایش نیافته است این در حالی است که کانون در صدد گسترش این گونه کتابخانه‌ها در سطح استان تهران و دیگر استان‌های کشور است. توجه به مجموعه سازی مناسب و به روز برای این مخاطبان سبب تداوم و پایداری سوادآموزی و بالا بردن سطح خواندن و درک کودکان می‌شود. رها کردن کودکان و نوجوانان ناشنوای این کتابخانه‌ها پس از ارایه تنها ۱۵۰ منبع مناسب شاید تنها یک شروع خوب باشد.

کتابخانه عمومی حسینه ارشاد یکی از کتابخانه‌های عمومی غیردولتی است که دارای یک کتابخانه سیار برای کودکان و نوجوانان ناشنوا است. کتاب‌های مناسب سازی شده در این کتابخانه توسط گروهی آشنا به زبان اشاره به دانش‌آموزان ناشنوا در مدرسه‌ها امانت داده می‌شود. فکر راه اندازی این بخش از سال ۱۳۸۴ در دستور کار این کتابخانه قرار گرفت. با اعلام آمادگی ۱۰ نفر از کتابداران کتابخانه برای همکاری در این زمینه از سال ۱۳۸۵ جلسات آموزشی زبان اشاره و ارتباط با ناشنوایان توسط یک آموزگار ناشنوا و جلسات کارشناسی فعالیت‌ها آغاز شد. سپس ۶ مدرسه در سطح تهران مورد بازدید قرار گرفتند تا تحت پوشش کتابخانه سیار ناشنوایان قرار بگیرند. این کتابخانه با کسب اجازه از ناشران ۴ نسخه از هر کتاب را مناسب سازی کرده و در اختیار مخاطبان خود قرار می‌دهد. در حال حاضر حدود ۲۰۰ ناشنوا عضو این کتابخانه هستند. تولید منابع به بروز و توسعه کمی و کیفی مجموعه و حرکت کتابخانه به طرف مخاطب با فکر ایجاد کتابخانه سیار، بی‌شک راز موفقیت این کتابخانه در تحت پوشش قرار دادن کودکان و نوجوانان ویژه است.

۴-۴ مواد و منابع ویژه روشندان در کتابخانه‌های آموزشی

برپایه آمار اعلام شده از سوی سازمانی بهداشت جهانی (WHO)^۱ حدود ۱۰ درصد از جمعیت جهان معلولیت جسمی دارند. از این تعداد نزدیک به ۵۰ میلیون نابینا و ۱۸۰ میلیون نفر کم بینا هستند. برابر این آمارها در هر ۵ ثانیه یک فرد بزرگسال و در هر دقیقه یک کودک به جامعه نابینایان دنیا افزوده می‌شود. در ایران حدود ۲۵۰ هزار نفر نابینای مطلق و یک میلیون نفر کم بینا یا تک بینا هستند. با توجه به این آمارها، برنامه ریزی دقیق

---

^۱ - World Health Organization

و همکاری هد فمند به منظور تامین نیازهای متفاوت و امکانات لازم برای زندگی بهتر و پیشرفت این گروه از معلولان، ضرورت دارد. یکی از نیازهای اساسی نابینایان، آموزش، یادگیری و دسترسی آسان آنها به اطلاعات است که ابزارهای متفاوت لازم دارد. امکان دسترسی به منابع متنوع و کتابخانه‌های ویژه یکی از حیاتی‌ترین نیازهای گروه‌های سنی پایین است تا بتوانند خواندن، به ویژه خواندن مستقل را تجربه کند.

فصل پنجم

گرایش‌های نو در خدمات کتابخانه‌های عمومی و آموزشگاهی

مقدمه

خدمات سنتی به عنوان اصلی‌ترین برنامه‌های کتابخانه برای بچه‌ها در نظر گرفته می‌شود، اما روش‌ها و گرایش‌های جدیدی وجود دارند که می‌توانند تغییرات چشمگیری در این مسیر ایجاد کنند. این گرایش‌ها شامل دسترسی به اینترنت و آموزش‌های پشتیبانی، رسیدگی به تکالیف، ارائه خدمات به کودکان و خردسالان و والدین می‌باشد. بسیاری از این خدمات ریشه در خدمات اولیه برای بچه‌ها دارد، در عین حال اولویت‌ها و شایستگی‌های ابداعی برای کارمندان، افراد فعال جدید و همچنین ایدئولوژی‌های جدیدی ارائه می‌شود. این گرایش‌های نو برای کودکان در کتابخانه وابسته به هم می‌باشد اما ما در اینجا آنها را جداگانه مورد بحث قرار می‌دهیم.

آموزش و دسترسی به اینترنت

پیشرفت‌های اجتماعی قابل توجهی که زندگی کودکان امروزی را تحت تأثیر قرار می‌دهد، ایجاد اطلاعات دیجیتال و فناوری نوین ارتباطی است. بازی‌های خاص آموزشی و سرگرمی توجه هرکسی را از هر طبقه و سنی به خود جلب می‌کند. امروزه دیگر نباید دغدغه کتابخانه‌های عمومی نصب کامپیوترهای عمومی باشد. آنها باید چگونگی استفاده از

این ابزار را برای دسترسی به اطلاعات مؤثر به کاربران خود آموزش دهند. دغدغه اصلی اولیا و والدین کودکان در عصر کنونی دسترسی کودکان به اینترنت و شیوه استفاده از آن است.

کودکان امروز به دلیل سروکار داشتن با طیف وسیعی از ابزارها و فناوری‌های نوین، از دستاوردهای اطلاعاتی جدید بیشتر از افراد بزرگ استفاده می‌کنند. به طور کلی، کودکان از کامپیوتر نمی‌ترسند. در عین حال بسیاری از محققان دریافته‌اند که اگرچه بیشتر کودکان طرز کار را با کامپیوتر را با اعتماد به نفس بیشتری نسبت به بزرگترها انجام می‌دهند، اما آنها ضرراً بازیابی اطلاعاتی مؤثرتری به کار نمی‌برند. فهرست برخط (آنلاین) کتابخانه می‌تواند نمونه‌ی خوبی باشد.

یک تعریف ساده از سواد اطلاعاتی، توانایی برای دسترسی، ارزیابی و استفاده‌ی اطلاعات از منابع گوناگون است. یک شخص با سواد اطلاعاتی تشخیص می‌دهد که اطلاعات دقیق و کامل اساس تصمیم‌گیری هوشمندانه است. نیاز به اطلاعات را درک می‌کند. پرسش‌ها را براساس نیازهای اطلاعاتی تنظیم می‌کند. منابع نامشخص اطلاعات را شناسایی می‌کند. استراتژی‌های تحقیقی موفق را گسترش می‌دهد. منابع اطلاعاتی را در دسترس قرار می‌دهد که شامل کامپیوتر و دیگر فناوری می‌شود. اطلاعات را ارزیابی می‌کند. اطلاعات را با اهداف کاربردی سازماندهی می‌کند. اطلاعات جدید را به‌صورت متن علمی موجود در می‌آورد. از اطلاعات در حل مسائل و درک منتقدانه استفاده می‌کند. و خلاصه این که اطلاعات را ابزاری در جهت یادگیری می‌داند.

واضح است که سواد اطلاعاتی شامل ترکیب کردن بسیاری از امور ادراکی، حل مسائل، تحقیق و جستجو می‌شود. در حالی که اکثر کتابخانه‌های عمومی شرایط لازم برای تدریس

بسته‌های آموزشی به کاربران خود را ندارند، این وظیفه آموزشی بر عهده کارشناسان کتابخانه مدرسه و کتابخانه‌های دانشگاه قرار داده شده است تا مشمول‌ترین روش‌ها را برای آموزش سواد اطلاعاتی ترویج دهند. آنچه در عصر کنونی در اولویت برنامه‌های آموزشی مدارس باید قرار گیرد این است که سواد اطلاعاتی را به برنامه‌ی آموزش تحصیلی اضافه کنند. همچنین کتابخانه‌های عمومی باید با قبول مسئولیت برای آموزش حامیان و کاربران خود، به توسعه مهارت‌های مربوط به سواد اطلاعاتی بپردازند. این سازمان‌های اجتماعی نقش اصلی و پایه‌ای را در توسعه آموزش‌های مورد نیاز جامعه دارند. موفقیت آنها در ارائه هرچه بهتر آموزش‌ها چشم‌اندازهای بهتر و وسیع‌تری را پیش روی جامعه در آینده قرار می‌دهد. البته باید خاطر نشان کرد که هیچ چیز جدیدی در مورد مفاهیم مربوط به سواد اطلاعاتی وجود ندارد، آنچه جدید است فراوانی اطلاعات است که در دسترس می‌باشد، گوناگونی نسبت اطلاعات موجود، و اهمیت آن در زندگی مردم است. کتابداران عمومی می‌دانند که باید نقش آموزشی بیشتری به‌منظور آگاه کردن مردم به ارزش اطلاعات بپذیرند. نکته مهم در آموزش سواد اطلاعاتی بحث سانسور است. این مهم که نقش اصلی کتابخانه‌های عمومی و آموزشگاهی در آموزش سواد اطلاعاتی را بیشتر معطوف به آگاه کردن مردم نسبت به ارزش اطلاعات می‌داند ناشی از چالش پیش روی افراد در برخورد با اطلاعات مخرب و ضد اخلاق است که در شبکه‌های اینترنتی ممکن است در دسترس قرار می‌گیرد.

پشتیبانی از تکالیف دانش‌آموزی

کتابخانه‌های عمومی و آموزشگاهی باید نقش پشتیبانی خود را در انجام تکالیف دانش‌آموزی تقویت کنند. البته این مهم بستگی تام به تعامل نظام آموزشی مدارس و کتابخانه‌ها دارد. هرچند ممکن است کتابخانه‌های عمومی از انجام این همکاری به عنوان یکی از مسئولیت‌هایش دوری کند، اما افزایش نیاز دانش‌آموز به خدمات کتابخانه به مرور زمان می‌توان این نقش رو به تکامل را برای این دسته از کتابخانه‌ها متصور سازد. مسئله این است که کتابخانه‌های عمومی برای پاسخگویی به این افزایش انتظارات به اندازه کافی مجهز نمی‌باشند، و می‌توان با افزایش تعداد کتابخانه‌ها، و تجهیز آنها، رسیدگی به تکالیف دانش‌آموزی و پشتیبانی از نقش پژوهشی کتابخانه در فرایند آموزشی مدارس را متصور شد. آنچه کتابخانه‌های عمومی بدان نیازمندند تعهدی است به جامعه‌ای که در آن خدمت می‌کنند. مشارکت در رسیدگی به تکالیف دانش‌آموزی با ارائه منابع و حمایت‌های ضروری می‌تواند جایگاه این کتابخانه‌ها را در نزد خانواده‌ها مستحکم‌تر و چشمگیرتر کند.

ارائه خدمات به گروه‌های خاص دانش‌آموزی

یکی از چالش‌های پیش روی کتابخانه‌ها در پشتیبانی از تکالیف دانش‌آموزی مربوط به دانش‌آموزان نقاط دورافتاده و معلولان جسمی است. دانش‌آموزانی که در روستاها، یا گروه‌های پراکنده جمعیتی زندگی می‌کنند یا به دلیل مشکلات جسمی قادر به مراجعه به

کتابخانه‌ها نیستند، بیش از دانش‌آموزان مناطق شهری با مشکلات تامین منابع اطلاعاتی سروکار دارند. این گروه‌های خاص دانش‌آموزی گاهاً به خاطر ویژگی‌های اقلیمی ممکن است در دوره‌های زمانی خاص قادر به برگزاری کلاس‌های آموزشی نیز نباشند. در چنین حالتی پشتیبانی کتابخانه‌ها از انجام تکالیف و رفع نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان بیش از پیش ضروری به نظر می‌رسد. آنچه از گذشته به عنوان راهکار موجود مطرح شده است، کتابخانه‌های سیار و روستایی است. اما باید دید از واقعیت تا عمل چقدر فاصله داریم؟ تصویر وضعیت فعلی کتابخانه‌های عمومی و کتابخانه‌های آموزشگاهی در کشور ما آن چیزی نیست که بتوان چنین انتظاری را برآورده سازد. در بسیاری موارد حتی نقاط شهری نیز خدمات اولیه را در اختیار کاربران خود نمی‌گذارند. تحقیقی که توسط بیرانوند (۱۳۹۰) انجام شده گویای وضعیت نامناسب کتابخانه‌های آموزشگاهی است. وضعیت کتابخانه‌های آموزشی مورد مطالعه بسیار نامناسب و پایین‌تر از حد استانداردهای ایفلا گزارش شده است. متأسفانه عدم به کارگیری نیروهای متخصص کتابداری، نداشتن بودجه مستقل و مستمر و از همه مهمتر عدم توجه مسئولین، وضعیتی را برای کتابخانه‌های آموزشگاهی به وجود آورده است که چشم‌انداز مناسبی را برای جامعه دانش‌آموزی ما ترسیم نمی‌کند. تجهیزات موجود در کتابخانه‌های مورد مطالعه در هیچ موردی با استانداردهای ایفلا مطابقت ندارند. میانگین به دست آمده برای تجهیزات کتابخانه‌ای ۷/۹ درصد است که بسیار ناچیز می‌باشد. دسترسی به اینترنت و پایگاه‌های اطلاعاتی در ۵/۷ درصد از کتابخانه‌ها امکان‌پذیر است که آن هم محدود به میز کتابدار کتابخانه است. کتابخانه دیجیتال نیز برای این مدارس تعریف نشده است. حال با چنین وضعیتی نمی‌توان انتظار از خدمات رسانی به نقاط دور از دسترس و یا معلولان جسمی داشت.

ارائه خدمات به کودکان قبل از شروع مدرسه

همانطور که در منابع و دستنامه‌های مختلف ذکر شده، یکی از وظایف کتابخانه‌های عمومی این است که ساعات مشخصی را به امر داستان‌گویی پیش از سن مدرسه برای کودکان اختصاص دهند. تاکید ملی بر برنامه‌های دوران کودکی مثل داستان‌گویی در دهه‌ی ۱۹۶۰ افزایش پیدا کرد، و اکنون تقریباً تمام کتابخانه‌های عمومی به گونه‌های مختلف آن را ارائه می‌دهند. این برنامه‌های کوتاه مدت در اصل برای کودکان ۳ یا ۴ ساله بوده و آنها را برای تجربه‌ی کار گروهی آماده می‌کند. ساعات داستان‌گویی در دوران پیش از مدرسه برای ارائه‌ی تجربه‌ی هم سن و سالان، آشنا سازی کودکان با کتاب و زبان ادبی، مهارت بخشیدن به آنها در گوش دادن، یک جا نشستن و تمرکز، طراحی شده است و آنها را برای رفتن به مدرسه آماده می‌کند. والدین معمولاً اجازه ندارند در این کلاس‌ها شرکت کنند و اگر بچه‌ی آنها برای جدا شدن از والدین خود آمادگی نداشته باشد، به آنها پیشنهاد می‌شود که تا زمان آمادگی او صبر کنند و اجازه دهند تا کمی بزرگتر شود. کتابخانه‌ها سعی می‌کنند افرادی با حس داستان‌سرایی قوی، متن‌هایی موزون، و عکس‌های مورد علاقه کودکان را انتخاب کنند. قطعه‌ها و شخصیت‌هایی که برای کودکان کوچکتر گیرایی و جذابیت داشته باشد انتخاب می‌کنند. کتابخانه‌ها بازی‌های مورد علاقه کودکان و آوازهای بچه‌گانه را در سرتاسر برنامه‌ی طرح ریزی شده اجرا می‌کنند و آنها را از یکدیگر تفکیک می‌کنند. بعضی از کتابخانه‌ها از تخته‌ها با روکش پارچه‌ای و یا عروسک استفاده می‌کنند. انگیزه‌ی اصلی برای اجرای برنامه کودکان آگاهی رو به رشد مفهوم سوادآموزی می‌باشد. تفکری که سواد را به عنوان یک مهارت در دوران اولیه زندگی در نظر دارد.

برنامه‌ریزی‌های مناسب با سنین کودکان نیازمند روش‌های جدید است. بسیاری از کتابدارها دریافته‌اند که کودکان در گروه سنی ۵-۷ سال به خوبی در برگزاری مراسم واکنش نشان می‌دهند، آنها در آغاز و پایان هر داستان یا بازی آهنگ ساده‌ی مشابهی را می‌خوانند. کودکان آنچه را که با آن آشنایی دارند می‌پذیرند و کتابدارها این موضوع را باید مد نظر داشته باشند و بیشتر از آهنگ‌ها و ریتم‌های کودکانه استفاده کنند و داستان‌هایی را تعریف کنند که مناسب با گروه سنی آنها باشد.

دوره‌های تمرینی خوب در خدمات دوران کودکی ویژگی‌های خاص خود را دارد. این گونه دوره‌ها:

- تخصصی، متنوع، و رو به پیشرفت است.
- دسترسی منصفانه به منابع و آموزش‌های قوی را فراهم می‌کند.
- توانایی، علاقه، تنوع نیاز کودکان و خانواده‌ی آنها را بازتاب می‌دهد.
- باعث پیشرفت مداوم می‌شود و خلاقیت، تفکر، همکاری و مهارت‌های حل مشکلات از تولد تا بلوغ را تشویق می‌کند.
- تدابیر، برنامه‌ها و خدمات مناسب را گسترش می‌دهد.
- مشارکت با والدین را شامل می‌شود و خدمات خانوادگی را ارائه می‌دهد.
- برای کودکان و خانواده آنها قابل انطباق، قابل دسترس و هیجان انگیز می‌باشد.

ارائه خدمات برای آموزش والدین / خانواده‌ها

کتابخانه‌ها در ارائه خدمات، نه تنها کودکان بلکه کل خانواده را باید در نظر داشته باشند. تمرکز خاص بر کودکان نوپا و کودکان ۵-۷ ساله ممکن است انگیزه‌ی فوق‌العاده‌ای ایجاد

کند. واضح است که کودکان خودشان به کتابخانه نمی‌آیند و پرستاران را در ساعت داستان‌گویی رها نمی‌کنند. آنها نیاز به آغوش فرد بزرگتری دارند تا در آن احساس آرامش کنند. بسیاری از والدین اطلاعات یا مهارت‌های به اشتراک گذاری کتاب، داستان و فعالیت‌های زبانی با کودکانی خیلی کوچک را ندارند. همانطور که مدارک علمی از اهمیت محرک‌های اولیه برای پیشرفت شناختی کودکان سخن می‌گویند، کتابخانه‌ها باید به والدین در نقش حیاتی‌شان به عنوان اولین معلم کودکان کمک کنند. زمان داستان‌گویی فرصتی برای ایجاد مهارت‌ها برای والدین می‌باشد.

والتر (۲۰۰۱: ۸۹) معتقد است که بسیاری از هماهنگی‌کننده‌های آموزشی در کتابخانه‌های عمومی درک کرده‌اند که انگیزه‌ی ابتدایی برای بسیاری از افراد بزرگسال که در برنامه‌های آموزشی نام‌نویسی می‌کنند مشتاقند که کودکان‌شان خواندن یاد بگیرند. آنها به این خانواده‌ها توجه می‌کنند و از کتاب کودکان استفاده می‌کنند تا به والدین چگونگی خواندن را آموزش دهند و در زمان داستان‌گویی با تکنیک‌های مدلسازی برای اشتراک گذاری کتاب با کودکان شرکت دارند.

فصل هشتم

توسعه یادگیری

امروزه با توسعه دانش و فناوری و گسترش حیطه‌های کسب و کار، از جمله سازمان‌های مجازی یا تحت شبکه، محیط کسب و کار به محیطی رقابتی و پر از چالش تبدیل گردیده و پارادایم‌های جدیدی ظاهر شده‌اند که بقا را برای بسیاری از سازمان‌ها مشکل ساخته است. مرکزیت این پارادایم جدید، یادگیری است. بنابراین، سازمان‌هایی موفق هستند که زودتر، سریع‌تر، و بهتر از رقبا یاد بگیرند. به عبارتی ساده‌تر، از مسائل مهم سازمان‌های عصر حاضر سرعت تغییرات محیطی و رشد فزاینده دانش‌ها و مهارت‌های مدیریتی است. در چنین محیط‌هایی پویا، تداوم حیات سازمان‌ها در گرو انطباق آنها با تغییرات محیطی است. این تغییرات ضرورت‌هایی را به بار آورده که یکی از مهم‌ترین آنها مسئله یادگیری مستمر است؛ بدین صورت که سازمان‌ها برای آنکه بتوانند همچنان در گردونه رقابت باقی بمانند، نیازمند برخورداری از مهارت بقا و رقابت هستند. این مهارت عبارت است از ایجاد تغییر در سازمان همگام و همراه با تغییرات محیطی. عامل اصلی تغییر و یکی از مهم‌ترین مهارت‌ها در این زمینه یادگیری است. بدین ترتیب، یادگیری عامل کلیدی مورد نیاز سازمانی است که می‌خواهد در دنیای جدید اقتصادی پا برجا بماند. یادگیری مهم‌ترین راه برای بهبود عملکرد در درازمدت است و در آینده نزدیک تنها سازمانی می‌تواند ادعای برتری کند که قادر باشد از قابلیت‌های تعهد و ظرفیت یادگیری افراد در تمامی سطوح سازمان به نحو احسن بهره‌برداری نماید.

یادگیری چیست؟

از «یادگیری» تعاریف متعددی شده است؛ ولی به نظر می‌رسد بهترین تعریف همان است که روان‌شناسان ارائه کرده‌اند. آنها یادگیری را فرایندی می‌دانند که در نهایت به تغییر رفتار منجر می‌گردد. در تعریف یادگیری اولین نکته قابل توجه، تفاوت آن با آموزش است. بیشتر کسانی که در حوزه کسب و کار هستند یادگیری را همان آموزش می‌دانند. آنان یادگیری را کاری اضافی می‌دانند که با نتایج کسب و کار هیچ ارتباطی ندارد. این برداشت متأثر از تجربه ما از شیوه مفصل یادگیری در مدرسه است. یادگیری به معنای تقویت توانایی به کمک تجربه‌ای است که از پیگیری امور به دست می‌آید. یادگیری همیشه طی زمان و در مسیر زندگی واقعی به دست می‌آید. یادگیری به معنای کسب و انباشتن مقادیر زیادی اطلاعات نیست، بلکه گسترش توانایی‌هایی است که ما را قادر می‌سازد نتایجی را فراهم آوریم که در زندگی حقیقی به آن نیازمندیم؛ فرایندی که در تمامی طول زندگی باید ادامه یابد. مهم‌ترین نکته این است که یادگیری را از کار روزمره جدا ندانیم. در حالی که آموزش مقطعی است و معمولاً از بستری که نتایج در آن تولید می‌شود جدا افتاده است، یادگیری نیازمند تحول و حرکتی اساسی در ذهن و فکر است. یادگیری نیازمند داشتن ظرفیت پذیرش است. یادگیری به معنای واقعی به قلب و روح انسان وارد می‌شود. از طریق یادگیری، انسان مجدداً خود را خلق می‌کند. یادگیری ظرفیت خلاقیت انسان را افزایش داده و به او کمک می‌کند که بخشی از فرایند حیات‌بخش هستی شود.⁵ یکی از ویژگی‌های اساسی یادگیری، افزایش قدرت خلاقیت و نوآوری در یادگیرنده است. وجود نیروهای خلاق و نوآور برای سازمان امری حیاتی است.

با توجه به آنچه که بیان گردید، می‌توان گفت: یادگیری عبارت است از تغییری نسبتاً دایمی در رفتار که نتیجه تجربه‌های مستقیم یا غیرمستقیم باشد. اجزای اساسی این تعریف، قابل توجه است:

۱. یادگیری همراه با تغییر در رفتار است؛ اگر تغییری حاصل نشد، یادگیری صورت نگرفته است
۲. این تغییر تغییری مداوم است، در غیر این صورت، آموزش است و یادگیری اتفاق نیفتاده است.
۳. این تغییر حاصل تجارب مستقیم و غیرمستقیم است.
۴. یادگیری پدیده‌ای فرایندی و تدریجی است؛ به یکباره اتفاق نخواهد افتاد.

سطوح یادگیری

یادگیری به معنایی که ذکر شد، در سه سطح صورت می‌گیرد: فردی، گروهی و سازمانی. یادگیری در تمامی سطوح مزبور، برای دستیابی به آرمان سازمان یادگیرنده امری حیاتی است. سازمان‌ها برای آنکه به یک سازمانی یادگیرنده (سازمان مورد نیاز عصر دانش و فناوری؛ سازمانی که به طور مستمر در حال افزایش ظرفیت خود برای ساختن آینده‌ای بهتر است) تبدیل شوند به توسعه مهارت یادگیری در سه سطح فوق نیازمندند.

در سطح فردی، وجود کارکنان با قابلیت‌های فردی ضروری است. چنین کارکنانی همواره درصددند قابلیت‌های خود را توسعه دهند تا به خواست‌های فردی و سازمانی خود برسند. روح سازمان‌های یادگیرنده، انسان‌های یادگیرنده هستند. در سطح گروهی، باید افراد قادر باشند که به عنوان یک هویت واحد فکر کرده، خلق کنند و بیاموزند. در سطح

سازمانی نیز باید روش‌ها، سازوکارها و فرایندها در درون سازمان به منظور تحقق یادگیری به کار گرفته شوند.

عوامل مؤثر بر توسعه یادگیری گروهی

هدف، نهادینه کردن یادگیری جمعی و گروهی در سازمان و در ذهن و ضمیر افراد است. در مسیر نیل به این هدف، باید به دو مسئله عمده توجه کرد: ۱. روش یا روش‌های یادگیری گروهی و به عبارتی، الگوی یادگیری گروهی؛ ۲. عوامل درون‌سازمانی و برون‌سازمانی مؤثر بر یادگیری گروهی و زمینه‌ای که یادگیری در آن اتفاق می‌افتد. در نتیجه، نیازمند آن هستیم که هم نگاهی درون‌گرایانه و هم نگاهی برون‌گرایانه به مسئله داشته باشیم؛ به این معنا که باید تلاش کنیم در عین ارائه الگویی برای یادگیری جمعی در سازمان و شناسایی روش‌های دستیابی به آن، عوامل و شرایط مؤثر بر یادگیری جمعی را شناسایی نماییم.

عوامل مؤثر بر یادگیری جمعی، یعنی عواملی که می‌توانند در ایجاد و تثبیت یادگیری گروهی نقش داشته باشند، دو دسته مختلف را تشکیل می‌دهند: تقویت‌کننده‌ها (عوامل مثبت)؛ و بازدارنده‌ها (عوامل منفی). تقویت‌کننده‌ها عواملی‌اند که شرط لازم یادگیری جمعی هستند و بدون آنها نمی‌توان انتظار داشت که یادگیری گروهی تحقق پیدا کند. اما بازدارنده‌ها عواملی‌اند که مانع یادگیری جمعی و گروهی شده، سد راه آن می‌شوند و باید سازوکارهایی برای حذف یا عدم مداخله آنها اندیشیده شود.

منابع

- احمدی فصیح، صدیقه (۱۳۸۵). "ایجاد و گسترش کتابخانه‌های آموزشی و نقش کتابخانه مدرسه در ایجاد عادت به مطالعه در دانش‌آموزان". تهران: نشر چاپار.
- اسلامی، عباس؛ بابایی، بهرام (۱۳۸۸). "بررسی وضعیت کتابخانه‌های آموزشی متوسطه و پیش دانشگاهی شهرستان‌های غرب گیلان". فصلنامه مطالعات کتابداری و سازماندهی اطلاعات (فصلنامه کتاب). شماره ۷۸: ۱۱۷-۱۳۸.
- استانداردهای کتابخانه‌های مدارس: برگرفته از رهنمودهای ایفلا و یونسکو درباره کتابخانه‌های مدارس (۱۳۸۴). تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
- امین پور، فرزانه. (۱۳۸۶). یادگیری الکترونیکی در دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی، فصلنامه کتاب، ۶۹ (۲۲۸-۲۱۷).
- بیرانوند، علی؛ حاجی شمسایی، علی؛ مروجی، سمیرا (۱۳۹۰). "بررسی وضعیت کتابخانه‌های آموزشی مقطع ابتدایی شهر شیراز و مطابقت آن با استانداردهای ایفلا". فصلنامه علمی پژوهشی رهبری و مدیریت آموزشی. سال پنجم (۱۷): ۹-۲۹.
- جاویدان نژاد، هومن. (۱۳۸۲). آموزش الکترونیکی، نیازسازمانهای سده ۲۱. اولین همایش آموزش الکترونیکی، تهران.
- جعفری، پروش. (۱۳۸۱). بررسی دانشگاههای مجازی به منظور ارائه یک مدل مناسب جهت نظام آموزشی کشور. پایان نامه دکتری، دانشگاه آزاد اسلامی تهران.
- جمشیدی، نظام (۱۳۸۶). بررسی وضعیت کتابخانه‌های آموزشگاه‌های مقطع متوسطه استان کرمانشاه و مقایسه آن با استانداردهای ایفلا برای کتابخانه‌های آموزشگاه‌های به‌منظور ارائه راهکارهایی جهت بهینه سازی وضعیت آنها. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه شهید چمران اهواز.

حجازی، بنفشه (۱۳۸۴). "ادبیات کودکان و نوجوانان (ویژگی‌ها و جنبه‌ها)". تهران: انتشارات روشنگران.

دایره المعارف کتابداری و اطلاع رسانی. (۱۳۸۲). تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران.
زارعی زوارکی، اسماعیل و سعید صفایی موحد. (۱۳۸۴). **یادگیری الکترونیکی در قرن ۲۱**. تهران: انتشارات علوم و فنون.

زندیان، فاطمه؛ مجیدی، اکبر. (۱۳۸۶). نقش کتابخانه های دیجیتال در یادگیری الکترونیکی. **دومین کنفرانس یادگیری الکترونیکی**، زاهدان، دانشگاه زاهدان.

سعادت، رسول (۱۳۸۷). "موانع اطلاع جویی در کتابخانه‌های آموزشی و بررسی راهکارها". فصلنامه تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی (پیام کتابخانه سابق). سال شانزدهم (۶۲): ۴۸-۳۱.

سیامک، مرضیه (۱۳۸۶). مجلات دسترسی آزاد: مسایل، مباحث و نگرانی های مطرح درباره آنها. فصلنامه کتابداری و اطلاع رسانی آستان قدس. ج ۲. ش ۱۰. ص. ۲۷۶-۳۰۸.

شریف مقدم، هادی (۱۳۸۶) "ساختمان و تجهیزات کتابخانه (با تاکید بر کتابخانه‌های دانشگاهی ایران)". تهران، دانشگاه پیام نور.

"بیانیه کتابخانه‌های آموزشی". ترجمه حسین مختاری معمار. فصلنامه کتاب. شماره ۴۵ (بهار ۱۳۸۰): ۱۳۵-۱۳۸.

عاصمی، عاصفه. (۱۳۸۵). متادیتا در محیط آموزش الکترونیکی. **مجله الکترونیکی مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران (نما)**، ۱ (۶).

عباسی هرمزی، سوسن (۱۳۸۲). بررسی مشکلات کتابخانه‌های آموزشگاه‌های دو مقطع راهنمایی و متوسطه استان خوزستان و مقایسه وضع موجود بر اساس استانداردهای جهانی. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات اهواز.

فتاحی، رحمت اله. (۱۳۸۳). پاسخ به تغییر: برنامه‌ریزی و مدیریت توسعه خدمات برون کتابخانه‌ای در مراکز اطلاع‌رسانی تخصصی. هشتمین همایش کتابداران سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور.

فرهادی، ربابه. (۱۳۸۴). آموزش الکترونیکی، پارادایم جدید در عصر اطلاعات. فصلنامه علوم و فناوری اطلاعات، ۲۱، (۶۶-۴۹).

مروجی، سمیرا؛ شعبانی، احمد؛ و سمیه حسینی (۱۳۸۹). "بررسی وضعیت کتابخانه‌های مراکز پیش دانشگاهی شهر اراک و مقایسه آن با استانداردهای کتابخانه‌های مدارس". فصلنامه دانش شناسی. سال سوم، شماره ۱۰: ۱۷-۸۰.

مزینی، ناصر؛ غلامی، احمد. (۱۳۸۶). ساختارهای کتابخانه‌ای برای آموزش الکترونیکی، دومین همایش آموزش الکترونیکی. تهران: دبیرخانه شورای عالی اطلاع‌رسانی.

مجیدی، اکبر. (۱۳۸۸). آموزش الکترونیکی، تاریخچه، ویژگیها، زیرساخت‌ها و موانع، اکبر مجیدی، فصلنامه کتاب، ۲۰ (۲).

مرادی، محمدحسن، ولایی، هما؛ سعید غضنفری. (۱۳۸۶). آموزش الکترونیکی ضرورتی در سیستم آموزشی نوین، گزارش بررسی آموزش الکترونیک واجزای آن. تهران: مرکز فناوری اطلاعات و ارتباطات پیشرفته شریف، دانشگاه صنعتی شریف.

مؤسسه‌ی استاندارد و تحقیقات صنعتی ایران. (۱۳۸۳). آموزش الکترونیکی مجازی (ویژگی‌ها). تهران: مؤسسه‌ی استاندارد و تحقیقات صنعتی ایران.
وب سایت کتابک. "کودک خود را بشناسیم". (دسترسی در ۱۳۹۱/۱۰/۴).

نشاط، نرگس؛ حری، عباس (۱۳۸۵). "کتابخانه‌های آموزشی در مدرسه کتابخانه مدار." تهران: شبکه کتاب؛ نشر چاپار.

American National Standard Institute, National Information Standards Organization (1997). Guidelines for Abstracts. [on line]. Available: <http://www.niso.org>. <http://ketabak.org/tarvij/node/1148>.

Brooks, Bruce. (1992). 'What hearts?' New York: harpercollins.

Cleveland, Gray. (1998). Digital Library: Definitions, Issue sand challenges. Available at:<http://www.ifla.org/udt/op/udtop8//udtop8.htm>. Accessed Dec 8, 2008. Lynch and Garcia-Molina.

Conly, Jane. (1993) 'Crazy lady!' New York: Harpercollins.

Cormier, Robert. (1993). 'The chocolate war'. New Yourk: Knopf.

Craver, K. W. (1995). 'Shaping our future: the role of school library media centers'. School Library Media Quarterly, Vol. 24, No. 1 pp.: 13- 18.

Evans, Sara M., and Harry c. Boyte(1986). 'Free spaces: The sources of democratic change in America'. New York: Harper & Row.

Henry, Paul. (2015). "E-learning technology, content and service". Education and Training. 43, 4: 249–255.

Hamilton, Virginia. (1999). 'Sentinels in long still rows'. Americacn Libraries. Vol. 30, No. 6, pp. 68-71.

Johnson, Tim and Miller ,achariah (2015). challenges available for School Librarian in Internet. Americacn Libraries. Vol. 84, No. 8, pp. 75-86.

Jenkins, Christine A. (1994). 'Children's services, Public.

In Encyclopedia of library history'; edited by Wayne A. Wiegand and Donald G. Davis Jr. New York: Garland.

Khan, B. H (2005). Managing e-learning:design, delivery, implementation, and evaluation. Hershey, Pa informingScie ncepublishing. 2005: {on-line}. available :<http://booksToRead.com/elearning>.

- Lowery, Lois. (1993) 'The giver'. Boston: Houghton Mifflin.
- Lundin, Anne. (1996) 'The pedagogical context of women in children's services and literature scholarship'. *Library Trends*. Vol, 44. No, 4. Pp. 840-50.
- MacColl, J. (2001). *Virtuous learning environments: the library and the VLE*. *Program: Electronic Library and Information Services*, 35 (3): 227-39.
- McLaughlin, Milbrey W., merits A., Irby, and Juliet langman(1994). 'urban Sancturies: neighborhood organizations in the lives and futures of inner-city youth.' San Francisco: Jossey-Bass.
- Metoyer-duran, Cheryl. (1993)'Gatekeepers in ethnolinguistic communities'. Norwood, N.J.: Ablex.
- Morris, Sally. (2008). "Open Access: How Are Publishers Reacting?" *Serials Review*, Volume 30, Issue 4, pp.304-307. [On line]. Available at: <http://www.sciencedirect.com/science/article>.
- Moore, Anne Carroll. (1969)'My roads to childhood: views and reviews of children's books'. Boston: Horn Book.
- Norton, Mary. (1953). 'The borrowers'. San Diego, Calif.: harcourt Barce.
- Paulsen, Gary. (1987). 'Hatchet'. New yourk: Bradbury.
- Peterson, paul E. and Chad Noyes. (1998) 'School choice in Milwaukee. In *New schools foe new century: The redesign of urban education*'; edited by Danie Ravitch and Joseph P. Viteritti. New Haven, Conen.: Yale University Press.
- Rinaldi, Ann. (2005) *My heart is on the ground: The diary of Nannie Little Rose, a Sioux girl*. New Yourk: Scholastic.
- Saymons, Ann K. (1997) 'Sizeing up sites: How to judge what you find on the eb.' *School Library Journal*. Vol. 43, No. 4, pp. 22-25.
- Secker, J. (2004). *electronic resources in virtual learning environment*. London:chandos press.

School Libraries: The Foundation of the Curriculum, Report of the Working Part on School Library Services, Council Work Party on School Services. London: T. M. S. ,1984. [http://portal.nlai.ir/daka/Wiki%](http://portal.nlai.ir/daka/Wiki%20School%20Libraries%20The%20Foundation%20of%20the%20Curriculum%20Report%20of%20the%20Working%20Part%20on%20School%20Library%20Services%20Council%20Work%20Party%20on%20School%20Services)

Tapscott, don.(1998). 'growing up digital: The rise of the net generation'. New York: McGraw-Hill.

Taylor, Kimberly H. (1999). 'Twin cities districts face language, cultural barriers. Minneapolis Star tribune, 20 September. A1 and A8.